

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК
ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ
ІМЕНІ МИКОЛИ ЯРМАЧЕНКА
ВІДДІЛ УКРАЇНСЬКОЇ ЖЕСТОВОЇ МОВИ**



КУЛЬБІДА С.В., РИБАК О.А., МІСЬКОВ Г.В.

**АНАЛІТИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ МОН
УКРАЇНИ:
ПРЕПРИНТ**

КИЇВ-2025



Кульбіда С.В., Рибак О.А., Міськов Г.В. (2025). Аналітичні матеріали для МОН України: *препринт*. Київ: відділ української жестової мови ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України. 50 с. ISBN 978-617-8531-62-1 <https://doi.org/10.33189/articles25001>

УДК 376.32(477):37.014.5(045)

Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України
(протокол №8 від 26.07.2025 р.)

Рецензенти:

Воробель Г.М., кандидат педагогічних наук, директор Хмельницької спеціальної загальноосвітньої школи №33;

Каменська Н.М., президент ГО "Об'єднання нечуючих педагогів";

Луценко Л.М., заступник директора з навчально-методичної роботи КЗО "Криворізька спеціальна школа "Сузір'я" Дніпропетровської ОР"

Кульбіда С.В., Рибак О.А., Міськов Г.В. (2025). Аналітичні матеріали для МОН України: *препринт*. Відділ української жестової мови Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. Київ, 2025. 50 с.

Аналітичні матеріали підготовлено на виконання Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року. Визначено тенденції застосування української жестової мови в освітній сфері з урахуванням євроінтеграційного контексту, здійсненого системного моніторингу освітян, перекладачів, членів громадських організацій. Обґрунтовано стратегію жестомовної політики, як складової державної мовної політики на національному, регіональному, місцевому рівнях, де заклади спеціальної освіти здійснюють свою діяльність, як екологічно значимі осередки розвитку і формування УЖМ. Запропоновано шляхи реалізації стратегії жестомовної політики у різних напрямках з наданням вмотивованих пропозицій для застосування, які відповідають і очікуванням громадських організацій, і місцевих громад, і закладам освіти на локальному рівні.

Адресовано управлінням МОН України, місцевих рад і адміністрацій, керівникам державних і приватних закладів освіти, ІРЦ різних рівнів.

УДК 376.32(477):37.014.5(045)

ISBN 978-617-8531-62-1

© Кульбіда С.В., Рибак О.А., Міськов Г.В., 2025
© Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2025



ЗМІСТ

I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОГО ПОСТМОДЕРНІЗМУ (ПЕРША ЧВЕРТЬ ХХІ СТОЛІТТЯ)

- | | |
|--|---|
| 1.1. Освіта глухих як філософська категорія | 6 |
| 1.2. Українська жестова мова - фундаментальний і незамінний ресурс | 7 |
| 1.3. Громадські ініціативи УТОГ за узгодженістю з ВФГ | 9 |

II. МОНІТОРИНГ ОСНОВНИХ ПОТРЕБ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

- | | |
|--|----|
| 2.1. Основні потреби глухих здобувачів | 10 |
| 2.2. Українська жестова мова в освітньому процесі | 11 |
| 2.3. Ключові розбіжності між цілями державної політики і реаліями сьогодення | 14 |

III. СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОЇ ЖЕСТОМОВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

- | | |
|---|----|
| 3.1. Визначення, мета, завдання, напрями | 16 |
| 3.2. Принципи | 18 |
| 3.3. Сучасні підходи і технології в освіті глухих | 20 |

IV. ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ МОН УКРАЇНИ ЩОДО РОЗРОБКИ КОНЦЕПЦІЇ ОСВІТНЬОЇ ЖЕСТОМОВНОЇ ПОЛІТИКИ

- | | |
|---|----|
| 4.1. Засадничі позиції | |
| 4.1.1. Розвиток освіти глухих (УЖМ та українська мова) | 23 |
| 4.1.2. Законодавче та нормативне забезпечення термінологічного позначення | 23 |
| 4.1.3. Класифікатор професій | 24 |
| 4.1.4. Розробка професійних стандартів | 25 |
| 4.1.5. Забезпечення мовного доступу та раннього втручання | 27 |
| 4.1.6. Підготовка та підвищення кваліфікації кадрів | 28 |
| 4.1.7. Доступність та інклюзія | 29 |
| 4.1.8. Науковий та методичний супровід | 29 |
| 4.2. Інклюзивно-ресурсні центри | |
| 4.2.1. Раннє виявлення та мовна діагностика | 29 |
| 4.2.2. Консультування та підтримка сімей | 30 |
| 4.2.3. Розробка індивідуальних програм розвитку (ІПР) | 30 |
| 4.2.4. Кадрове забезпечення ІРЦ | 30 |
| 4.2.4. Методична та інформаційна підтримка | 31 |
| 4.2.4. Моніторинг та оцінка | 31 |



4.3.	Дошкільні заклади	
4.3.1.	Ранній доступ до української жестової мови та створення комунікативного, мовного середовища	31
4.3.2.	Освітньо-розвиткова діяльність	31
4.3.3.	Кадрове забезпечення	32
4.3.4.	Взаємодія з родиною	32
4.3.5.	Популяризація УЖМ та інклюзія	22
4.4.	Спеціальні заклади освіти (Н 90, Н 91)	
4.4.1.	Повноцінне впровадження білінгвального підходу	33
4.4.2.	Кадрове забезпечення та професійний розвиток	
4.4.3.	Навчально-методичне та матеріально-технічне забезпечення	34
4.4.4.	Забезпечення жестомовного та культурного середовища	35
4.4.5.	Співпраця та моніторинг	35
4.5.	ЗО з інклюзивним навчанням (для глухих та дітей зі зниженим слухом)	
4.5.1.	Забезпечення комунікативного, мовного доступу	35
4.5.2.	Адаптація навчального процесу та матеріалів	36
4.5.3.	Створення інклюзивного комунікативного середовища	36
4.5.4.	Взаємодія з батьками та ІРЦ	36
4.5.1.	Моніторинг та оцінка	36
4.6.	Заклади професійно-технічного спрямування (групи для глухих та осіб зі зниженим слухом)	
4.6.1.	Забезпечення мовного доступу та комунікації	37
4.6.2.	Адаптація навчального процесу та матеріалів	37
4.6.3.	Створення інклюзивного та безпечного середовища	37
4.6.4.	Взаємодія з установами, батьками, ІРЦ та ринком праці	37
4.7.	Заклади вищої освіти	40
4.8.	Загальні підходи у розробці освітніх програм бакалавра (магістра)	
4.8.1.	Пропозиції до освітньої програми бакалаврського рівня ("Спеціальна освіта", "Соціальна робота", "Філологія" з відповідним профілем)	41
4.8.2.	Рекомендації для освітньої програми магістерського рівня ("Спеціальна педагогіка", "Переклад жестової мови", "Публічне управління" з фокусом на інклюзії)	41
4.8.3.	Пропозиції щодо розробки освітніх програм	



бакалаврського (магістерського) рівнів для перекладачів УЖМ	
4.8.4. Пропозиції щодо освітньої програми бакалаврського рівня напрямку "Філологія" зі спеціалізацією "Переклад УЖМ", або "Спеціальна освіта" з відповідним профілем	44
4.8.5. Пропозиції для освітньої програми магістерського рівня напрямку "Філологія" / "Переклад" зі спеціалізацією "Теорія та практика перекладу УЖМ", або "Спеціальна педагогіка" з відповідним профілем	44
4.8.6. Пропозиції для освітньої програми магістерського рівня напрямку "Філологія" / "Переклад" зі спеціалізацією "Теорія та практика перекладу УЖМ", або "Спеціальна педагогіка" з відповідним профілем	46
ВИСНОВКИ	48



I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОГО ПОСТМОДЕРНІЗМУ (ПЕРША ЧВЕРТЬ ХХІ СТОЛІТТЯ)

1.1. Освіта глухих як філософська категорія

Розгляд освіти глухих у формуванні жестомовної політики і практики, як філософської категорії в контексті постмодернізму дозволяє вийти за межі суто педагогічних чи лінгвістичних аспектів і зануритися у глибинніші питання влади, ідентичності, знання та розмаїття. Постмодернізм, зі своєю критикою універсальних істин, метанаративів та бінарних опозицій, надає потужний інструментарій для осмислення методології формування жестомовної політики і практики освіти глухих у деконструкції універсальної "норми", врахуванні ідентичності, у фондах знань та ін.

Деконструкція універсальної "норми" у критиці аудіоцентризму постмодерної епохи деконструє ідею, що словесна мова та слухове сприйняття є єдиною або "нормальною" формою комунікації та пізнання. Освіта глухих у жестомовній формі за цією перспективою не є "компенсаторною" чи "спеціальною" формою, а є визнанням множинності мовних і когнітивних систем. Вона ставить під сумнів домінування фоноцентризму, який століттями панував в освіті глухих, нав'язуючи усні методи та ігноруючи природну візуальну повноцінну мову глухих людей.

Відмова від бінарних опозицій представлена постмодернізмом у розмиванні жорстких меж між "глухим" і "чуючим", "нормальним" і "аномальним", "мовою" і "не-мовою". Жестомовність, замість того, щоб вписувати глухих у чуючий світ-середовище, створює простір, де жестова мова є самодостатньою та цілісною системою знань, що формує унікальну світоглядну ідентичність.

Ідентичність як конструкт представляє ідентичність глухих. Постмодернізм стверджує, що ідентичність не є фіксованою, а є динамічним, соціально сконструйованим явищем. Жестова мова активно формує позитивну ідентичність глухої людини як члена унікальної лінгвокультурної спільноти, а не як особи з дефіцитом. Вона сприяє самовизначенню глухих через їхню мову та культуру, а не через призму "інвалідності". Крім того у освітньому жестомовному середовищі глухі здобувачі розвивають множинну ідентичність, яка включає належність до спільноти глухих (через жестову мову та культуру) і, водночас, взаємодію з чуючим суспільством (через письмову форму словесної мови). Це є прикладом постмодерністської відмови від єдиної, уніфікованої ідентичності.

Сучасні знання як плюральний дискурс критикують метанаративи. Постмодернізм піддає сумніву "великі наративи" (наприклад, наратив про "єдиний шлях до прогресу" через усну форму словесної мови). Освіта глухих пропонує альтернативний епістемологічний шлях, де знання може бути створене, передане та інтерпретоване через візуально-просторову модальність



національної жестової мови. Децентралізація знання стосується розширення інформаційного дискурсу. Знання не є монополією "центру" (чуючої більшості), а є розпорошеним і багатограним. Дослідження УЖМ (як і інших жестових мов), її граматики, семантики, культури — це створення нового знання, яке доповнює, а іноді й кидає виклик традиційним лінгвістичним теоріям, заснованим суто на вербальних (усних) мовах.

Влада та репрезентація представлена і голосом маргіналізованих, стосується сучасного постмодернізму, який звертає увагу на владні відносини, що вбудовані у мову та освіту. Освіта глухих є формою відновлення "голосу" для історично маргіналізованої спільноти глухих. Вона надає їм засоби для самовираження, самозахисту та участі в суспільному дискурсі. Представлення-презентація в освіті глухих змінює парадигму репрезентації глухих, відходячи від медичної моделі (де глухота — це дефіцит) до соціокультурної моделі (де Глухота - лінгвістична та культурна відмінність).

Методологічні наслідки базуються на філософських передумовах. Методологія освіти глухих у постмодерністському ключі акцентує на:

- *гнучкості та адаптивності*, що характеризується відмовою від жорстких, уніфікованих методик на користь індивідуалізованих підходів, що враховують мовні та культурні особливості кожної дитини.
- *плюралізмі підходів*, які передбачають використання різноманітних педагогічних стратегій, які поєднують сильні сторони жестової та національної письмової мов.
- *рефлексивності*, адже постійна критична рефлексія щодо освітніх практик, їхнього впливу на ідентичність та благополуччя глухих і зі зниженим слухом здобувачів є досить важливою.
- *співтворчості*, що передбачає залучення емічного досвіду - глухих вчителів, батьків та представників спільноти глухих до розробки навчальних програм та матеріалів.
- технологіях як інструменті розширення можливостей у використанні цифрових технологій для створення візуально-доступних матеріалів та ресурсів, що дозволяє вийти за межі традиційних форматів навчання.

1.2. Українська жестова мова - фундаментальний і незамінний ресурс

Значення вивчення УЖМ як предмета надзвичайно цінне. Для глухих дітей це забезпечує повноцінний мовний розвиток, доступ до знань, формування ідентичності та успішну інтеграцію у суспільство. УЖМ є для них рідною мовою, через яку вони пізнають світ. Для чуючих фахівців володіння УЖМ є ключовою компетенцією для ефективної роботи з глухими здобувачами, забезпечує мовно-інформаційний доступ та взаєморозуміння. Для суспільства — вивчення УЖМ сприяє більшій інклюзії, розумінню культури глухих та побудові безбар'єрного суспільства.



Визнання УЖМ, як офіційної мови в Україні, є важливим кроком, який посилює необхідність її вивчення та інтеграції в освітню систему на всіх рівнях.

Українська жестова мова (УЖМ) є фундаментальним і незамінним ресурсом у стратегії формування жестомовної політики і практики освіти глухих в Україні. Вона виступає не просто як засіб комунікації, а як повноцінна мова, що відкриває глухим дітям шлях до знань, розвитку мислення, формування ідентичності та інтеграції в суспільство.

Розгляд УЖМ як ресурсу охоплює кілька ключових аспектів.

1. УЖМ як мовний ресурс

Перша мова та основа для мислення. Для більшості глухих дітей, особливо тих, хто народився у глухих батьків або рано отримав доступ до УЖМ, це їхня рідна мова (M_1). Вона є основою для розвитку абстрактного мислення, логіки та пізнавальних процесів. Без повноцінної першої мови відбувається "мовна депривація", що негативно впливає на всі сфери розвитку дитини.

Засіб навчання. УЖМ дозволяє глухим учням повноцінно засвоювати навчальний матеріал з усіх предметів. Замість того, щоб намагатися опанувати матеріал через усне мовлення словесної мови, яка може бути для них недоступною або фрагментарною, УЖМ забезпечує прямий та повний доступ до інформації.

Джерело знань про світ. Через УЖМ діти отримують знання про навколишній світ, соціальні норми, культурні особливості. Вона дозволяє їм ставити запитання, висловлювати свої думки та брати активну участь у дискусіях.

2. УЖМ як культурний ресурс

Формування ідентичності УЖМ нерозривно пов'язана з культурою глухих, яка має власні традиції, цінності, гумор, мистецтво (жестові вірші, розповіді). Вивчення та використання УЖМ дозволяє глухій дитині сформувати позитивну глуху ідентичність, відчувати належність до спільноти та пишатися своєю відмінністю.

Зв'язок зі спільнотою глухих. Через УЖМ діти отримують доступ до спілкування з дорослими глухими, які є для них мовними та культурними моделями. Це важливий елемент соціалізації, який допомагає їм орієнтуватися у світі та розуміти свій потенціал і використовувати можливості.

Спадщина. УЖМ є частиною національної культурної спадщини України, що підлягає збереженню та розвитку, а за визначенням ЮНІСЕФ - "нематеріальна культурна спадщина".

3. УЖМ як соціальний ресурс

Соціалізація та інтеграція. Володіння УЖМ дозволяє глухим дітям ефективно спілкуватися з однолітками та дорослими у закладах спеціальних



освіти (ЗСО), у сім'ях (якщо батьки володіють УЖМ), а також у спільноті глухих. Це зменшує соціальну ізоляцію.

Взаємодія з чуучим світом. У рамках білінгвальної освіти, УЖМ створює міцну мовну базу, яка, в свою чергу, сприяє кращому опануванню української розмовної/письмової мови як другої. Це полегшує подальшу інтеграцію у чууче суспільство (навчання, працевлаштування).

Інклюзія. У контексті інклюзивної освіти, наявність кваліфікованих перекладачів УЖМ та готовність фахових педагогів співпрацювати з жестовою мовою є ключовим для реальної, а не лише фізичної, інклюзії глухих учнів.

4. УЖМ як педагогічний ресурс

Методики викладання. УЖМ є основою для розробки специфічних мовно-комунікативних технологій, методик викладання всіх предметів для глухих учнів, що враховують візуально-просторовий характер мови та особливості сприйняття глухих.

Підготовка кадрів. Наявність УЖМ як предмета вивчення та об'єкта дослідження створює базу для підготовки висококваліфікованих сурдопедагогів, лінгвістів жестової мови та перекладачів.

Створення навчальних матеріалів. УЖМ є необхідним інструментом для розробки адаптованих підручників, відео-ресурсів, інтерактивних платформ, що робить навчання доступним та ефективним.

Громадські ініціативи Товариства глухих за узгодженістю з ВФГ

Розроблено **законопроект "Про українську жестову мову"**¹, який має комплексно врегулювати всі питання, пов'язані з її статусом, розвитком, використанням та захистом. Цей проект мав на меті створити єдину політику щодо УЖМ, але його розгляд затягується.

Декларація прав глухої дитини², яка схвалена на XXI Генеральній асамблеї Всесвітньої Федерації глухих (WFD) 10 липня 2023 року, підкреслює ключові права глухих дітей, такі як

- право на жестову мову як єдину повністю доступну мову від народження,
- право на якісну інклюзивну, багатомовну освіту УЖМ та національною письмовою мовою,
- право на знання про мовну ідентичність та культуру спільноти глухих.

Незважаючи на значний прогрес у законодавчому визнанні УЖМ, виклики залишаються у сфері повного та ефективного впровадження цих норм на практиці, зокрема щодо забезпечення якісної жестомовної освіти, доступності послуг перекладачів та обізнаності суспільства.

1. Законопроект "Про українську жестову мову" №2340 від 29.10.2019 року.

2. Декларація прав глухої дитини Режим доступу <https://utog.org/documents/deklaracii/deklaraciia-prav-gluhoi-ditini>



II. МОНІТОРИНГ ОСНОВНИХ ПОТРЕБ ОСВІТИ ГЛУХИХ³

2.1. Основні потреби глухих здобувачів

Основними потребами глухих здобувачів освіти в Україні є:

1. *Повний мовний доступ через Українську жестову мову (УЖМ).* УЖМ, як мова навчання, не просто як окремий предмет, а як повноцінний засіб викладання всіх дисциплін на всіх рівнях освіти (від дошкільної до вищої та післядипломної). Це включає лекції, семінари, практичні заняття, консультації. Достатня кількість кваліфікованих перекладачів УЖМ забезпечення постійного супроводу перекладачем жестової мови на всіх етапах освітнього процесу, особливо для інклюзивних форм навчання. Перекладачі мають бути висококваліфікованими та спеціалізованими (наприклад, з термінологією конкретної галузі). Викладання УЖМ глухими педагогами. Залучення глухих носіїв УЖМ як викладачів та асистентів, які є справжніми мовними та культурними моделями.

2. *Адаптовані навчальні відеоматеріали* (підручники, посібники, презентації, лекції, що доступні у відеоформаті з перекладом на УЖМ (або створені безпосередньо жестовою мовою). Білінгвальні ресурси - це матеріали, які поєднують текст українською мовою з відповідним перекладом або поясненням УЖМ. Доступність онлайн-ресурсів вміщує адаптацію онлайн-курсів, вебінарів та дистанційних навчальних платформ для жестомовних користувачів (субтитри, переклад УЖМ).

3. *Повноцінна білінгвальна освітня програма.* Гармонійний розвиток УЖМ та української мови у програмах має забезпечуватися глибоким опануванням УЖМ як рідної мови, системним вивченням української письмової мови як другої, а не витісненням однієї мови іншою. Важливий розвиток предметно (тематичної) УЖМ: навчання специфічної термінології та мовних конструкцій УЖМ, необхідних для розвитку предметних компетентностей і спілкування.

4. *Раннє мовне втручання та підтримка сім'ї.* Доступ до УЖМ з народження: забезпечення глухих дітей доступом до УЖМ якомога раніше, щоб запобігти мовній депривації. Програми навчання УЖМ для батьків: безкоштовні та доступні курси УЖМ для слухових батьків глухих дітей, а також консультації щодо білінгвального розвитку та культури глухих.

5. *Інклюзивне та безбар'єрне середовище.* Просторова безбар'єрність у забезпеченні належного освітлення, візуальної чіткості, акустичного комфорту (для здобувачів зі зниженим слухом), зручності навігації. Освітня підтримка: наявність асистентів, перекладачів, центрів підтримки здобувачів з ООП у ЗО, які розуміють специфіку мовно-комунікативних потреб здобувачів.

³Моніторинг потреб жестомовної практики у реалізації операційного плану Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року (Розпорядження КМ України від 7 червня 2024 р. № 527-р.). Відділ української жестової мови ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України. https://ispukr.org.ua/?page_id=621



Психологічна підтримка у доступі до психологів, які можуть спілкуватися жестовою мовою, для запобігання тривожних станів, організації безпекових заходів, подолання можливих стресів та адаптаційних труднощів.

6. *Визнання та підтримка культурної ідентичності.* Вивчення культури глухих, інтеграція знань про історію, традиції, мистецтво та цінності спільноти глухих у навчальні програми. Створення можливостей для самореалізації у підтримці молодіжних (студентських) ініціатив, гуртків, клубів, що використовують УЖМ та сприяють культурному розвитку.

7. *Налагодження зв'язків з ринком праці.* Професійна орієнтація жестовою мовою: забезпечення доступу до профорієнтаційних програм та консультацій, що надаються УЖМ. Підтримка у працевлаштуванні пов'язана з допомогою у пошуку роботи, адаптації на робочому місці, використання послуг перекладача УЖМ у процесі співбесіди та адаптації.

Задоволення цих потреб є ключовим для забезпечення не лише доступу, а й якості освіти для глухих (зі зниженим слухом) здобувачів в Україні, дозволяє їм повною мірою реалізувати свій потенціал та стати повноправними членами суспільства.

8. *Відсутність цілісної концепції розвитку вітчизняної жестомовної політики у галузі освіти глухих* є однією з ключових системних проблем, що стримує повноцінний розвиток глухих громадян України. Це не просто недолік, а фундаментальний розрив між визнаними правами та їхньою ефективною реалізацією на практиці.

2.2. Українська жестова мова в освітньому процесі

Предмет "Українська жестова мова" (УЖМ) вивчається в Україні, насамперед у ЗСО (спеціальні школи та навчально-реабілітаційні центри (НРЦ)) для дітей з порушеннями слуху (Н 90 і Н 91). У цих закладах УЖМ є не просто мовою спілкування, а окремим предметом, за яким розробляються програми та навчальні матеріали.

Мета – забезпечити глухим (зі зниженим слухом) здобувачам повноцінне оволодіння УЖМ як рідною мовою, розвиток її семантичного, граматичного та прагматичного рівнів. Це є частиною жестового двомовного підходу в освіті глухих.

Вивчення УЖМ відбувається паралельно з вивченням української словесної мови.

2. Заклади вищої освіти (ЗВО). У педагогічних університетах, зокрема на факультетах спеціальної освіти (дефектології, сурдопедагогіки), студенти не вивчають УЖМ як обов'язкову дисципліну. Це необхідно для майбутніх вчителів, вихователів, психологів, які працюватимуть з глухими дітьми.

Також існують програми підготовки перекладачів жестової мови різних рівнів (доступ відсутній), де УЖМ вивчається поглиблено з акцентом на професійний переклад.



3. Курси та громадські ініціативи. Українське товариство глухих (УТОГ) на прикладі Центру жестової мови <https://utog.org/uslc/> систематично проводять курси з вивчення УЖМ для слухових людей (родичів глухих, волонтерів, медичних працівників, соціальних працівників, усіх бажаючих). Яскравим приклад громадської ініціативи є організація ознайомлювальних курсів з жестовою мовою у «Гончаренко центрі» м. Києва. У вересні запущено безкоштовний офлайн-курс, де учасники зможуть вивчити базові жести, навчитися передавати емоції та думки без слів і відкрити для себе новий рівень спілкування з людьми з порушенням слуху.

<https://goncharenkocentre.com.ua/goncharenko-centr-u-kiiei-navchatime-zhestovoi-movi-na-bezoplatnomu-kursi/>

Ці курси можуть мати різний рівень – від початкового до просунутого.

Громадські організації, такі як "Відчуй", також активно займаються популяризацією УЖМ та розробкою навчальних матеріалів, включно з онлайн-темами.

Окремі ініціативи та проекти, зокрема за підтримки міжнародних організацій (наприклад, UNICEF), також створюють освітні ресурси та курси з УЖМ для широкого загалу та для допомоги у надзвичайних ситуаціях.

Використання Української жестової мови (УЖМ) як освітнього ресурсу в навчальному процесі глухих дітей має багато конкретних аспектів, які виходять за рамки простої комунікації. Це системний підхід, що включає методики, матеріали та залучення спеціалістів.

1. УЖМ як мова викладання навчальних предметів

Навчання математики, природничих наук, історії тощо. Замість того, щоб перекладати терміни з української мови на жести, матеріал подається безпосередньо жестовою мовою, використовуючи її граматичні та візуально-просторові особливості. Наприклад, у математиці, жестова мова може ефективно візуалізувати абстрактні концепції, при вивченні географії, історії – точно доносити зміст у чітких жестах-термінах.

Викладання глухими педагогами. Глухі вчителі, для яких УЖМ є рідною, можуть викладати предмети, використовуючи її як основний засіб. Вони є носіями мови та культури, що забезпечує глибше розуміння матеріалу та моделює правильне використання УЖМ. Для прикладу, посібник для 5 класу розроблено носіями УЖМ - Ольгою Білановою, Лаурою Іващенко, Сергієм Дяковим у 2024 році⁴

Адаптація методик здійснюється педагогами, які спираються на візуальне сприйняття, властиве глухим. Використання схем, малюнків, куар-кодів, 3D-моделей, які коментуються <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/osoblyvi-osvitni-potreby.pdf>.

⁴ Біланова О.А., Іващенко Л.Д., Дяків С.М. (2024). Українська жестова мова: навчальний посібник для осіб з особливими освітніми потребами (Н 90, Н 91) 5 клас (у 2-х частинах). Київ: видавництво «Атлант». <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/osoblyvi-osvitni-potreby.pdf>



2. УЖМ як предмет вивчення

Опанування граматики УЖМ. Діти вивчають структуру УЖМ: її кінетику, морфологію, синтаксис (порядок жестів, використання неручних компонентів), прагматику (як використовувати жести в різних контекстах). Розвиток семантичного запасу забезпечується вивченням тематичних груп жестів, синожестів, антожестів, старожестів, новожестів – дерусифікованих (<https://utog.org/uzhm/derusifikaciia>) та ін.

Жестомовна література та мистецтво. Вивчення жестових віршів, оповідань, анекдотів, пісень (які адаптовані жестовою мовою), що сприяє розвитку мовних навичок та культурної обізнаності.

3. УЖМ як місток до української мови.

Білінгвальний підхід УЖМ використовується для пояснення понять та слів української мови. Наприклад, нове слово українською мовою може бути спершу пояснене УЖМ, а потім дитина бачить його написання. Розвиток навичок читання та письма. Завдяки сформованій мовній базі в УЖМ, дитина краще розуміє принципи мови взагалі, що полегшує засвоєння другої мови (української).

Створення білінгвальних матеріалів. Розробка підручників, де текст українською мовою супроводжується відеоматеріалами з перекладом або поясненням УЖМ.

4. УЖМ у ранньому втручанні та підтримці сім'ї.

Важливе значення мають програми для батьків, організація курсів УЖМ для слухових батьків глухих дітей. Це дозволяє батькам спілкуватися зі своєю дитиною рідною для неї мовою з наймолодшого віку, що є вирішальним для раннього мовного розвитку. Глухі наставники є незамінним ресурсом у роботі з глухими дітьми та їхніми сім'ями, як мовно-культурні моделі. Вони демонструють природне використання УЖМ та показують успішні приклади життя глухих.

Створення жестомовного середовища. Забезпечення у дитячих садках та дошкільних установах середовища, де УЖМ активно використовується у повсякденному спілкуванні та іграх.

5. Технологічні ресурси на базі УЖМ.

Онлайн-словники, мультимедійні жестівники, що містять відео демонстрації жестових одиниць, приклади використання у реченнях, жестосполученнях. Навчальні онлайн-платформи з відео-уроками УЖМ для вивчення предметів або самої мови. Мобільні додатки передбачають розробку матеріалів для смартфонів та планшетів, що дозволяють вивчати та практикувати УЖМ, мати доступ до перекладачів. Відео-матеріали важливі для запису й архівування освітніх, культурних та інформаційних програм жестовою мовою. Системи віддаленого перекладу передбачають використання відеозв'язку для доступу до перекладачів УЖМ у різних освітніх та повсякденних ситуаціях. Використання УЖМ як освітнього ресурсу – це не



лише про навчання глухих, а й про побудову інклюзивного суспільства, де мовне різноманіття цінується та підтримується.

2.3. Ключові розбіжності між цілями державної політики і реаліями сьогодення

Розрив між цілями державної політики та реальним станом в Україні, незважаючи на значний прогрес у законодавчому визнанні української жестової мови (УЖМ), полягає у ключових аспектах.

1. Недостатнє фінансування та ресурсне забезпечення

Ціль: забезпечити повноцінну інклюзивну освіту, доступ до перекладачів у всіх сферах.

Недостатнє виділенні бюджетних коштів на підготовку та оплату праці перекладачів жестової мови, на розробку та видання жестомовних навчальних матеріалів, на оснащення ЗО необхідним обладнанням. Це призводить до дефіциту кваліфікованих кадрів та обмеженого доступу до послуг.

2. Дефіцит та низька кваліфікація перекладачів жестової мови

Ціль: забезпечити наявність достатньої кількості висококваліфікованих перекладачів УЖМ у всіх сферах (освіта, медицина, юстиція, соціальні послуги).

Реальність засвідчує, що нині в Україні спостерігається гострий брак перекладачів жестової мови, особливо тих, хто має високу кваліфікацію та спеціалізацію (наприклад, медичний, юридичний переклад). Система їх підготовки недостатньо розвинена, а існуючі програми не завжди відповідають сучасним вимогам.

3. Непослідовність у впровадженні білінгвального підходу

Ціль: розвиток білінгвальної освіти, де УЖМ є першою мовою навчання, а українська словесна – другою.

Попри законодавче визнання УЖМ, реальність засвідчує, що у багатьох ЗО, де навчаються глухі (зі зниженим слухом (здобувачі) досі переважає медична модель, а УЖМ не використовується повноцінно, як мова викладання всіх предметів. Недостатньо розроблених білінгвальних методик та навчальних матеріалів, фахівців, не здійснюється їхня професійна підготовка.

4. Відсутність єдиної комплексної програми (концепції) розвитку УЖМ

Ціль: створення і формування цілісної державної жестомовної політики, як складової загальної державної політики, що охоплює всі аспекти розвитку та функціонування УЖМ.

Незважаючи на наявність окремих нормативних актів, відсутній єдиний рамковий закон "Про українську жестову мову", комплексна державна програма, яка б системно координувала зусилля різних відомств та забезпечувала цілісний розвиток УЖМ.



5. Недостатній рівень обізнаності суспільства та фахівців

Ціль: підвищення обізнаності суспільства про УЖМ та культуру глухих, подолання стереотипів.

Багато слухових фахівців (лікарів, юристів, соціальних працівників) не володіють УЖМ і не розуміють специфіки комунікації з глухими, що створює бар'єри у доступі до послуг. Широке суспільство також недостатньо поінформоване про УЖМ як повноцінну мову та про права глухих.

6. Проблеми з доступністю інформації та послуг

Ціль: забезпечення повного доступу глухих до інформації (ЗМІ, державні послуги) та сервісів.

Недостатня кількість телевізійних програм з перекладом УЖМ, відсутність перекладу на УЖМ на багатьох офіційних веб-сайтах та в державних установах. Онлайн-сервіси перекладу УЖМ ще не є повсюдно доступними та якісними.

7. Недостатнє залучення спільноти глухих до формування жестомовної політики у зв'язку з переселенням

Ціль: реалізація принципу "Нічого для нас без нас", активна участь глухих фахівців, перекладачів у розробці та моніторингу політики.

Реальність: хоча громадські організації (як УТОГ, ОНП, Асоціація перекладачів жестової мови та осіб з інвалідністю, Асоціація перекладачів "Міст", "Соціальна єдність", "Відчуй" та ін.) є активними, їхній голос не завжди повною мірою враховується при прийнятті рішень, а механізми постійного діалогу та партнерства потребують посилення. Ці розриви свідчать про те, що, незважаючи на позитивні зміни на законодавчому рівні, ефективність державної жестомовної політики значною мірою залежить від її практичної реалізації, яка потребує значних фінансових, кадрових та організаційних зусиль.

Потреби глухих і зі зниженим слухом здобувачів освіти в Україні є комплексними і вимагають системного підходу, що виходить за межі простого фізичного доступу до ЗО. Вони тісно пов'язані з принципами білінгвально-бікультурної освіти та реальним забезпеченням мовного доступу.



III. СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОЇ ЖЕСТОМОВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

3.1. Визначення, мета, завдання, напрями⁵

Жестомовна політика - складова державної мовної політики України, яка розробляє стратегічний і тактичний зміст (статус, кроки, ставлення, оволодіння) на коротку-, середню-, далеку перспективу у сферах (соціальної політики, культури, освіти, юриспруденції, ЗМІ, ...), рівнях (національний, регіональний, місцевий) національної жестової мови – української жестової мови.

Освітня жестомовна політика спрямована на забезпечення рівного, безбар'єрного, жестомовного доступу до навчання у 30 різних типів, рівнів, де українська жестова мова визнається, вивчається, використовується поряд з державною мовою.

Напрями жестомовної політики в освіті глухих — це стратегії та курси дій, які визначає МОН України для досягнення освітніх цілей. Ці напрями охоплюють різні аспекти системи освіти, від фінансування до змісту навчальних програм.

Основні напрями: фінансова, доступності, змісту навчання, управлінська, статусу мови, оцінювально-діагностична, моніторингова, науково-супровідна.

Формування і розвиток освітньої жестомовної політики - тривалий, відкритий динамічний процес формування нової системи взаємозв'язків і взаємостосунків етичного і емічного досвіду, що є закономірним результатом еволюції феномену глухоти у соціокультурному ресурсному фонді знань, стратегій успіху з визначенням мети, завдань, структури, змісту, принципів і підходів, форм, методів, технологій, прийомів і засобів, які комплексно уможливають перехід з продуктивно-пошукового (2000-2009), реформувально-творчого (2009-2013), застійного (2013-2022) рівнів на національно-спрямований, відновлювально-інтеграційний (2022-2032) рівень. Цей перехід фактично і віддзеркалює генезу системи, що досліджується.

Тенденції формування і розвитку освітньої жестомовної політики - основні напрями, що характеризують сукупність змін у вертикальних (координаційних) і горизонтальних зв'язках на всіх рівнях здобуття формальної і неформальної освіти, досягненні здобувачами компетентнісного рівня володіння українською жестовою мовою та українською мовою у закладах освіти України.

Здобувачі освіти глухих - глухі, зі зниженим слухом, неглухі.

Мета – розбудова освітньої сфери.

Основними завданнями освітньої жестомовної політики є:

1. Законодавче та нормативне закріплення статусу УЖМ в освіті

⁵ Кульбіда С.В., Рибак О.А., Рапіна Л.А. (2025). Шляхи реалізації мовної політики української жестової мови: монографія. ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, відділ української жестової мови. Київ, 2025. Режим доступу <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746117>



Визнання УЖМ мовою навчання: чітке закріплення УЖМ як мови викладання та навчання у спеціальних закладах освіти для глухих, а також у випадках інклюзивного навчання, де це необхідно.

Розробка та затвердження стандартів: створення державних стандартів освіти, навчальних планів та програм, які інтегрують УЖМ як окремий предмет та як засіб навчання.

Правове регулювання використання перекладачів: детальне визначення порядку залучення, статусу та оплати праці перекладачів жестової мови в освітньому процесі (від дошкільної до вищої освіти).

2. Забезпечення раннього доступу до УЖМ та підтримка сімей

Створення системи раннього виявлення порушень слуху, втручання та забезпечення негайного доступу глухих дітей та їхніх сімей до навчання УЖМ.

Навчання батьків. Організація безкоштовних курсів УЖМ для слухаючих батьків глухих дітей, надання їм інформації про білінгвальний розвиток дитини та культуру глухих.

Створення ресурсних центрів підтримки сім'ї, де надається комплексна допомога (сурдопедагогічна, психологічна, лінгвістична).

3. Розвиток освіти глухих

Розробка білінгвальних методик - створення та впровадження ефективних методик викладання, які поєднують УЖМ як першу мову та українську словесну мову (усне та письмове мовлення) як другу мову.

Адаптація навчальних матеріалів - розробка підручників, посібників, візуальних матеріалів, які враховують особливості сприйняття глухих учнів та підтримують білінгвальне навчання.

Створення жестомовного освітнього середовища - забезпечення умов для вільного спілкування УЖМ у закладах освіти, що сприяє природному мовному розвитку.

4. Підготовка та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів

Сурдопедагоги, які володіють УЖМ: забезпечення підготовки та перепідготовки сурдопедагогів, які вільно володіють УЖМ та здатні викладати нею.

Перекладачі жестової мови. Налагодження системи підготовки висококваліфікованих перекладачів жестової мови для освітньої сфери, розробка професійних стандартів та програм їх навчання.

Підвищення кваліфікації: регулярне підвищення кваліфікації всіх педагогічних працівників, які працюють з глухими дітьми, з питань жестової мови, культури глухих та інклюзивних практик.

5. Забезпечення доступності та інклюзії

Доступність інформації полягає у забезпеченні перекладу на УЖМ важливої освітньої інформації, оголошень, відеоматеріалів.



Технологічна підтримка - впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для підтримки жестомовної освіти (відео-уроки, онлайн-платформи з перекладом, інтерактивні словники УЖМ).

Інклюзивне навчання - забезпечення можливості інклюзивного навчання для глухих учнів у загальноосвітніх школах з належною підтримкою (перекладач, асистент, адаптовані матеріали).

6. Науково-методичний супровід та дослідження

Дослідження УЖМ - підтримка лінгвістичних досліджень УЖМ, її граматики, семантики, регіональних особливостей.

Розробка методик з науковим обґрунтуванням нових методик навчання УЖМ та викладання предметів через УЖМ.

Моніторинг та оцінка стосується якості жестомовного забезпечення освіти глухих та оцінки її ефективності для подальшого вдосконалення жестомовної політики.

Реалізація цих завдань дозволить побудувати в Україні ефективну систему освітньої жестомовної практики, яка забезпечить глухим громадянам право на якісну освіту та повноцінну участь у житті суспільства.

Програма формування і розвитку жестомовної політики у сфері освіти має передбачати систему заходів з розробки дієвих підвищення кваліфікації спеціалістів (другого та третього рівнів:

- профорієнтацію на базі старшої середньої школи ЗЗО і СЗО;
- підготовку бакалаврів (магістрів, аспірантів, докторантів) з відповідним терміном навчання за новими навчальними планами вчителів української жестової мови, перекладачів української жестової мови з числа талановитої жестомовної молоді, які виявили схильність до педагогічної (психологічної, дослідницької) професійної роботи;
- перепідготовку і удосконалення курсів підвищення кваліфікації шляхом системи атестації фахівців на кваліфікації категорії (II, I, вища, методист).

Основний наголос варто робити на формуванні кваліфікованого кадрового потенціалу на впровадження ефективної системи-моделі професійної підготовки. Основні принципи (динамічний характер навчання - постійна корекція змісту освіти відповідно до досягнень науки, розвитку безперервність, ступеневість).

3.2. Принципи жестомовної політики і практики у сфері освіти глухих

Освіта глухих ґрунтується на низці фундаментальних принципів, які визначають її філософські засади, методологію та цілі. Ці принципи відрізняють її від традиційного дефіцитної медичної моделі (усного підходу) і спрямовані на забезпечення мовних прав, ресурсно-інформаційного розвитку та інтеграції глухих осіб.



Основні *принципи* освіти глухих охоплюють (Рис. 1)

Принципи формування жестомовної політики і практики в освіті



раннього та повного мовного інформаційного доступу

- *зміст:* кожна глуха дитина має право на доступ до повноцінної інформаційної мови з народження або з моменту виявлення глухоти. Для глухих дітей цією інформаційною безперешкодною мовою є жестова мова (українська жестова мова).

- *значення:* ранній мовний доступ є критично важливим для інформаційного когнітивного, соціального, емоційного та академічного розвитку дитини в умовах дефіциту слухового сприймання. Відсутність мови в критичний період розвитку (перші роки життя) може призвести до "мовної депривації" та значних затримок у розвитку глухोї дитини.

жестової двомовності

- *зміст:* навчання відбувається двома мовами: жестовою мовою (як рідною, першою мовою та мовою навчання) та розмовною/письмовою мовою більшості суспільства (як другою мовою) за жестовим двомовним підходом.

- *значення:* жестова мова є основою для формування мислення, а українська (або інша національна) мова вивчається як друга мова для забезпечення академічної успішності та інтеграції у суспільство. Це дозволяє глухим дітям бути повноцінними членами як спільноти глухих, так і слухового суспільства.

культурної ідентичності та належності

- *зміст:* освіта визнає та підтримує унікальну культуру глухих, яка нерозривно пов'язана з жестовою мовою. Вона сприяє формуванню позитивної ідентичності глухої дитини як частини спільноти глухих.



- **значення:** діти мають можливість спілкуватися з глухими дорослими, які є для них мовними та культурними моделями, що сприяє їхньому соціальному та емоційному благополуччю.

візуальної доступності

- **зміст:** освітнє середовище має бути повністю адаптоване до візуального сприйняття глухих учнів.
- **значення:** це включає використання візуальних засобів навчання, чітке освітлення, оптимальне розташування меблів, а також постійну наявність візуальної інформації та перекладачів жестової мови.

участі глухих фахівців

- **зміст:** глухі вчителі, асистенти, перекладачі та інші фахівці відіграють ключову роль в освіті глухих.
- **значення:** вони є не лише мовними моделями, але й культурними посередниками, які можуть краще зрозуміти потреби глухих здобувачів та надати їм підтримку.

індивідуалізації та гнучкості

- **зміст:** освіта має враховувати індивідуальні потреби кожної глухої дитини, її мовний рівень, когнітивні особливості та інтереси.
- **значення:** це передбачає розробку індивідуальних освітніх програм, гнучкі підходи до навчання та можливість вибору оптимального освітнього маршруту (спеціальна школа, спеціальний клас з підтримкою, інклюзивне навчання з підтримкою).

співпраці з родиною

- **зміст:** активна участь батьків у освітньому процесі є життєво важливою.
- **значення:** батькам (особливо слуховим) надається підтримка у вивченні УЖМ, розумінні культури глухих та взаємодії зі школою та спільнотою глухих.

високих очікувань

- **зміст:** глухі діти мають такий самий потенціал до навчання та розвитку, як і неглухі діти.
- **значення:** освітній процес має бути спрямований на максимальне розкриття цього потенціалу, без заниження академічних вимог через глухоту.

Ці принципи є основою для побудови ефективної, інклюзивної та справедливої системи освіти для глухих, яка дозволяє їм повноцінно реалізувати свої здібності та права.

3.3. Сучасні підходи і технології в освіті глухих

1. Двомовно-двокультурний підхід (ДДП) - жестово двомовний. Це сучасний підхід в освіті глухих, який передбачає, що глухі діти опановують дві мови у моделі “Рідна (перша) жестова мова (ЖМ₁) - основа інформаційної комунікації та інформаційного навчання (розвиває в сенситивні періоди



мислення, когнітивні здібності, соціально-емоційні навички (наприклад, УЖМ, АЖМ) і словесна (писемна, дактильна форми) мова слухової спільноти (M_2), наприклад, українська, англійська, що вивчається як друга мова, розвиває навички читання та письма, а також, за можливості, усне мовлення другої словесної мови.

Методологія: навчання відбувається з використанням жестової мови⁶, залученням глухих педагогів як мовних моделей та культурних наставників. Акцент робиться на розвитку почуття належності до спільноти глухих та її культури. Серед переваг ДДП - сприяння повноцінному мовному розвитку у ситуаціях успіху, вищим академічним досягненням, формуванню позитивної самоідентифікації, кращій соціальній адаптації, інтеграції.

2. Комунікативний підхід (КП) (Total Communication). Цей підхід з'явився як альтернатива УСП і був спробою поєднати різні форми комунікації (жести, усне мовлення, дактильне мовлення, читання з губ, письмо, слухове сприймання звуків мовлення) для спілкування з глухими дітьми.

Методологія полягає у використанні всіх засобів при одночасному спілкуванні, коли люди говорили і жестикулювали одночасно, що сприймалося як перевага. Недоліками підходу при одночасному продукуванні різних форм є - спотворення окремо взятих мов, як жестової (конкретної), так і словесної (особливо у її формах). Хоча ідея охоплення всіх форм комунікації виглядала привабливою, на практиці вона часто не забезпечувала і нині при використанні не забезпечує повного та якісного мовного доступу, оскільки не приділяє достатньої уваги структурним (просторово-руховим, просодичним) особливостям жестової мови, відмінним від лінійно-звукових і слухових. Багато фахівців вважають, що це не є справжнім жестовою двомовністю.

3. Усно-слуховий підхід (УСП). Понад 200-річну історичну сурдопедагогічну спадщину це був домінуючий підхід, який зосереджувався на розвитку слухових і усних навичок словесної мови, повністю виключаючи використання жестової мови. Передбачаються інтенсивні слухові тренування, читання по губах та артикуляцію звуків (звукосполучень), які доводяться до автоматизму.

Методологія зосереджена та технологіях використання сучасних слухових апаратів, кохлеарних імплантів з цифровим удосконаленням з метою стати, як неглуха людина слухової спільноти. Хоча для деяких дітей з певним рівнем залишкового слуху або раннім імплантуванням це може бути ефективним, для багатьох глухих дітей, ресурсні слухові можливості яких обмежені, УСП призводить до мовної депривації, низької комунікативності, інформаційно-соціальної ізоляції та низької академічної успішності.

Сучасні технології відіграють все більшу роль у підтримці та розвитку освіти глухих, роблячи її більш доступною та ефективною.

⁶Кульбіда С.В. (2024). Соціокультурний дискурс української жестової мови в умовах сьогодення: монографія. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. Відділ української жестової мови. Київ, 2024. 256 с.



1. Відео-ресурси та мультимедіа охоплюють відео-жестівники (словники) жестових мов: онлайн-платформи (наприклад, SpreadTheSign, місцеві жестівники, словники УЖМ), що демонструють жести за допомогою відео. Навчальні відео-уроки, що викладаються жестовою мовою, з субтитрами та/або голосовим озвученням. Інтерактивні дошки та проєктори дозволяють візуально демонструвати матеріали, показувати відео, робити анотації та спілкуватися жестовою мовою.

2. Комп'ютерно-асистоване навчання та електронні платформи (e-learning) у віртуальних навчальних середовищах (VLEs), платформах (Moodle, Google Classroom) з розміщенням відео-матеріалів, завданнями жестовою мовою, інтерактивними вправами.

3. Відеозв'язок при дистанційному спілкуванні (навчанні) забезпечує а) можливість проведення уроків з вчителем жестової мови або носієм мови, якщо немає фізичної присутності; б) віддалений переклад у послугах доступу до інформації та спілкування.



ІV. ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ МОН УКРАЇНИ ЩОДО РОЗРОБКИ СТРАТЕГІЇ ОСВІТНЬОЇ ЖЕСТОМОВНОЇ ПОЛІТИКИ

4.1. Засада́нничі позиції

Розробка цілісної Стратегії освітньої жестомовної політики є критично важливим кроком для Міністерства освіти і науки України (МОН) у забезпеченні рівного доступу до якісної освіти глухих громадян. Щоб ця концепція була ефективною та дієвою, вона має включати такі практичні стратегії-рекомендації:

4.1.1. Розвиток освіти глухих (УЖМ та українська мова)

а) запровадити чіткі орієнтири (стандарти) освіти глухих для всіх рівнів (дошкільна, шкільна, професійна, вища). Ці стандарти мають визначати моделі використання УЖМ і УМ у визначеннях (перша мова, друга мова, іноземна мова).

б) затвердити **жестомовні білінгвальні моделі** освіти, як пріоритетні, для:

- глухих дітей, де УЖМ є першою мовою навчання (M_1), а українська (письмова, дактильна) – друга (M_2);

- для дітей зі зниженим слухом, де українська мова (усна, писемна, дактильна) - перша мова навчання (M_1), а УЖМ - друга (M_2).

в) розробити та затвердити гнучкі модельні навчальні програми з УЖМ для всіх класів, які дозволятимуть адаптувати їх до індивідуальних потреб учнів та регіональних особливостей УЖМ.

г) створити державний фонд для розробки та видання якісних навчально-методичних матеріалів УЖМ (підручники, посібники, відео-лекції, інтерактивні платформи) для всіх предметів. Це має бути організований процес державної системної цільової підтримки, а не окремі проєкти.

Розробка державних стандартів освіти глухих або створення окремих або адаптованих державних стандартів, які враховують особливості розвитку та унікальні потреби глухих здобувачів та передбачають опанування УЖМ та української мови (письмової/розмовної) як двох повноцінних мов.

4.1.2. Законодавче та нормативне забезпечення

Прийняття Закону "Про українську жестову мову", який чітко визначатиме статус УЖМ як офіційної мови глухих в Україні на конституційному рівні, гарантуватиме її використання в усіх сферах життя, включаючи освіту глухих в інклюзивному освітньому середовищі, закріплюватиме мовні права глухих і зі зниженим слухом здобувачів на доступ до інформації, необхідних послуг українською жестовою мовою.

Внесення змін до освітнього законодавства: адаптація Законів України "Про освіту", "Про повну загальну середню освіту", "Про дошкільну освіту" та інших нормативних актів для чіткого визначення:



термінологічного позначення

освіта глухих,

глухі здобувачі (учні, студенти),

зі зниженим слухом здобувачі (учні, студенти),

інклюзивне освітнє середовище,

кадрова жестомовна політика освіти глухих

мовні права глухих осіб

мовні права зі зниженим слухом осіб.

Зокрема, у Закон України “Про освіту” положення щодо

жестомовним (з порушеннями слуху) особам *забезпечується мовне право на доступ* до природного та спонтанного засвоєння української жестової мови з раннього віку, *навчання* українською жестовою мовою та *вивчення* української жестової мови (як першої, другої, іноземної) національної культурно-мовної меншини глухих України, яка стане офіційною мовою Євросоюзу. Мовне право *гарантується* у державних, комунальних закладах освіти при здобутті рівнів (дошкільної, початкової, середньої, професійної, професійно-технічної, вищої) освіти поряд з державною мовою. Жестова двомовність *досягається* шляхом навчання української ЖМ і української мови, забезпечення інклюзивних умов комунікативно жестового середовища з дорослими моделями для наслідування з числа носіїв УЖМ, володіння педагогами УЖМ. Жестова двомовність *гарантується, реалізується* шляхом: створення окремих класів (груп) для жестомовних осіб у ЗЗО, спеціальних шкіл (Н 90 і Н 91), розроблення змісту і організації жестової двомовної освіти на різних рівнях (освітніх програм, документації, інструктивних листів, положень), в тому числі безпекових інформаційно-доступних ресурсів.

4.1.3. Національний класифікатор України ДК 003:2010 «Класифікатор професій», затверджений наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28.07.2010 № 327⁷:

Згідно з Національним класифікатором України ДК 003:2010 «Класифікатор професій», окремої професійної назви "сурдопедагог" не існує. Втім, функції та обов'язки сурдопедагога можуть відповідати таким професійним назвам, що містяться в класифікаторі:

- **2340 Вчитель-дефектолог.** Ця назва є найбільш близькою і найчастіше використовується для позначення фахівців, які працюють з дітьми, що мають особливі освітні потреби, в тому числі й порушення слуху. Сурдопедагогіка є однією з галузей дефектології.

- **2340 Вчитель з корекційної освіти.** Ця професійна назва також охоплює широкий спектр роботи з дітьми, які потребують корекції розвитку.

⁷Класифікатор професій ДК 003:2010 з останніми змінами <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#Text>



Таким чином, у документації, що стосується працевлаштування, назва посади "сурдопедагог" може бути відсутня, а замість неї буде вказано "вчитель-дефектолог" або "вчитель з корекційної освіти" з уточненням спеціалізації.

Варто ввести професії:

"вчитель (викладач) української жестової мови" (*teacher (lecturer) of Ukrainian Sign Language*) у розділ 2444 «Професіонали в галузі філології, лінгвістики та перекладів» (Professionals in the field of philology, linguistics, and translations);

"перекладач української жестової мови" (*Ukrainian Sign Language interpreter*) у розділ:

2444 «Професіонали в галузі філології, лінгвістики та перекладів» (Professionals in the field of philology, linguistics, and translations),

2446.2 «Соціальний працівник». Цей код використовується для фахівців, чия діяльність спрямована на забезпечення соціального захисту населення, профілактику складних життєвих обставин, а також допомогу в їх подоланні;

замість вилучення застарілих назв:

а) *"перекладач-дактилолог"*, код 2444.2 розділу 2444 «Професіонали в галузі філології, лінгвістики та перекладів»,

б) *"перекладач-дактилолог навчальних закладів"*, код 2340 «Вчителі спеціалізованих навчальних закладів»,

в) *"перекладач жестової мови (сурдоперекладач)"*, код 5133 «Працівники сфери торгівлі та послуг».

Визначення вимог до кваліфікації педагогів, перекладачів, які працюють з глухими дітьми (володіння УЖМ, знання методики її викладання).

4.1.4.Розробка професійних стандартів

Рекомендації розробникам професійних стандартів галузі спеціальна освіта спеціальність «Сурдопедагогіка» з використанням УЖМ.

Зараз в Україні **професійних стандартів** саме для галузі **сурдопедагогіки, філології, перекладу** з використанням української жестової мови **ще немає**.

Втім, розробка та впровадження таких стандартів є актуальним питанням. Це допомогло б:

а) систематизувати та уніфікувати вимоги до знань, умінь і навичок фахівців освіти глухих;

б) підвищити якість надання освітньо-реабілітаційних послуг;

в) сформувати єдині критерії для підготовки та оцінювання фахівців педагогічного, психологічного, філологічного профілів, в т. ч. перекладачів української жестової мови.



Можуть слугувати орієнтиром:

Закон України «Про освіту» визначає загальні засади та принципи інклюзивної та спеціальної освіти.

Закон України «Про повну загальну середню освіту»: регулює питання здобуття освіти, в тому числі й для дітей з особливими освітніми потребами.

Освітні програми та навчальні плани, затверджені МОН України, які враховують особливості роботи з глухими здобувачами.

Накази та інші нормативні документи МОН України, що стосуються спеціальної освіти та інклюзії.

Для прикладу

Загальна характеристика професії у професійному стандарті

Сурдопедагог — це фахівець зі спеціальної педагогіки, який спеціалізується на навчанні та вихованні глухих дітей і дорослих. Його основна мета — допомогти глухій людині адаптуватися до соціуму, розвинути мовленнєві та комунікативні навички двома мовами (державною і українською жестовою), забезпечити доступ до освіти та самореалізації.

Професійні обов'язки

Професійна діяльність сурдопедагога є багатогранною і включає:

- *діагностично-комунікативна діяльність* - виявлення рівнів комунікативного розвитку засобами рідної мови, мовного (жестового і словесного) мовлення, мовної депривації, слухового сприймання, пізнавальних процесів, саногенної компетенції у дітей.

- *корекційно-розвиткова діяльність*

- формування та розвиток мовлення (усного та жестового);
- розвиток залишкового слуху за допомогою слухових технологій;
- розвиток пізнавальних процесів (увага, пам'ять, мислення) засобами рідної мови.

- *освітня діяльність* - проведення індивідуальних та групових занять згідно з освітньою програмою.

- *консультативна діяльність* для батьків, педагогів щодо особливостей розвитку та навчання глухих здобувачів.

- *ведення документації*: складання індивідуальних планів розвитку, ведення журналів та звітів.

Необхідні знання:

- основи сучасної сурдопедагогіки та сурдопсихології;
- особливості унікальних потреб глухих;
- сучасні підходи в освіті глухих і жестомовні білінгвальні моделі навчання глухих;
- анатомія та фізіологія слухового аналізатора;
- розвиток дитини у мовному середовищі, мовна депривація;
- методики навчання глухих і зі зниженим слухом здобувачів;
- УЖМ - ключова навичка для ефективної комунікації;



- принципи роботи слухових апаратів та кохлеарних імплантів;
- законодавство України в галузі освіти та прав осіб з інвалідністю;
- ратифіковане Україною міжнародне законодавство, в т.ч. і ВФГ;
- етичні засади фахівців галузі.

навички:

- володіння УЖМ не нижче достатнього рівня;
- вміння проводити діагностику жестового і словесного мовлення;
- здатність адаптувати навчальний матеріал;
- використання сучасних технічних технологій;
- налагодження контакту з дітьми, їхніми батьками та іншими фахівцями.

психофізіологічні та особисті якості

Успішний сурдопедагог повинен мати певні риси характеру, які допомагають йому в професійній діяльності:

- емпатія та терпіння у здатності розуміти та підтримувати учнів, бути терплячим до їхніх особливостей;
- відповідальність та організованість (чітке планування занять та послідовність у роботі);
- креативність, гнучкість, вміння знаходити нестандартні підходи до навчання та адаптуватися до потреб кожного учня;
- стресостійкість у здатності зберігати спокій у складних ситуаціях;
- любов до дітей, щире бажання допомагати, сприяти успіху і прогресу для своїх учнів.

Таким чином, наголос на використанні УЖМ є надзвичайно важливим, адже УЖМ є повноцінною мовною системою та основою для навчання та комунікації глухих і зі зниженим слухом у суспільстві. Це відрізняє сучасний підхід від застарілих методик, де перевага надавалася усному підходу.

Створення професійного стандарту для сурдопедагогів, які володіють УЖМ, дасть можливість:

- готувати фахівців, здатних ефективно взаємодіяти з учнями та їхніми родинami.
- забезпечувати рівний доступ до якісної освіти глухих здобувачів.

4.1.5. Забезпечення мовного доступу та раннього втручання

а) розробити та впровадити національну програму раннього виявлення глухоти та негайного доступу глухих дітей (від народження) до Української жестової мови (УЖМ). Це має включати створення регіональних центрів раннього втручання з фахівцями, які володіють УЖМ;

б) обов'язкове безкоштовне навчання УЖМ для слухових батьків глухих дітей. Запровадити системи сертифікації рівня володіння УЖМ для батьків, що стимулюватиме їх до опанування мови своєї дитини;



в) створити реєстр глухих (зі зниженим слухом) дітей (із зазначенням віку виявлення глухоти та першого мовного досвіду), щоб відстежувати їхній комунікативний, мовний розвиток (українською жестовою і українською) та забезпечувати своєчасну підтримку.

4.1.6. Підготовка та підвищення кваліфікації кадрів

а) розробити національну програму підготовки та перепідготовки перекладачів УЖМ з диференціацією за спеціалізаціями (освітній, медичний, юридичний переклад). Встановити чіткі критерії кваліфікації та систему сертифікації перекладачів;

б) включити обов'язковий модуль "Українська жестова мова" до програм підготовки педагогів усіх спеціальностей, які можуть працювати в інклюзивних класах, а також психологів, соціальних працівників;

в) стимулювати залучення фахівців з числа носіїв мови (педагогів, методистів, лінгвістів) до освітнього процесу та розробки навчальних матеріалів. Розробити програми їхньої професійної підтримки та розвитку;

г) запровадити систему регулярного підвищення кваліфікації для всіх педагогічних працівників, які працюють з глухими дітьми, з фокусом на лінгвістиці УЖМ, білінгвальних методиках та культурі глухих.

6. Доступність та інклюзія

а) забезпечити фінансування послуг перекладу УЖМ у всіх закладах освіти, де навчаються глухі здобувачі, незалежно від форми навчання (спеціальна чи інклюзивна);

б) впровадити концепцію "універсального дизайну" для всіх освітніх просторів, що враховує візуально-просторові потреби глухих (наприклад, освітлення, акустика для використання слухових апаратів/кохлеарних імплантів);

в) стимулювати використання сучасних технологій для забезпечення доступності (відео-зв'язок для перекладу, мобільні додатки з УЖМ, платформи для дистанційного навчання з перекладом).

7. Науковий та методичний супровід

а) заснувати Державний інститут або науково-дослідний центр УЖМ, який буде координувати лінгвістичні дослідження УЖМ, її діалектів, розробку термінології та жестикуграфію;

б) створити міжвідомчу робочу групу з питань жестомовної політики за участі представників МОН, МОЗ, Мінсоцполітики, УТОГ та науковців для розробки та моніторингу реалізації концепції;

в) запровадити регулярний моніторинг та оцінку ефективності жестомовної освіти, використовуючи об'єктивні показники мовного розвитку глухих учнів та їхньої академічної успішності.



Ці рекомендації спрямовані на створення в Україні цілісної, сучасної та ефективної системи жестомовної політики і практики в освіті на основі запропонованої стратегії, яка відповідатиме міжнародним стандартам та забезпечить глухим здобувачам рівні можливості для всебічного розвитку та повноцінної участі в суспільному житті.

Враховуючи позиції ВФГ з питань організації якісної інклюзії варто посилити рекомендаційну складову під егідою МОН для всіх ланок освіти і фахівців, які задіяні в цьому процесі

4.2. Інклюзивно-ресурсні центри

Рекомендації для інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ) з питань жестомовної політики та практики є надзвичайно важливими, оскільки ІРЦ відіграють ключову роль у ранньому виявленні, комплексному оцінюванні та наданні підтримки дітям з ООП, зокрема глухим. Їхня діяльність має бути повністю інтегрована в цілісну **жестомовну політику**.

Практичні рекомендації для ІРЦ.

4.2.1. Раннє виявлення та мовна діагностика

1.1. Обов'язкове раннє виявлення порушень слуху. ІРЦ мають тісно співпрацювати з медичними закладами (пологовими будинками, дитячими поліклініками) для забезпечення універсального неонатального слухового скринінгу та негайного направлення дітей з підозрою на порушення слуху до ІРЦ.

1.2. Комплексна мовна (мовленнєва), комунікативна діагностика у складі комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини передбачає оцінювання мовного (мовленнєвого), комунікативного розвитку глухої (зі зниженим слухом) дитини за віковими сенситивними показниками і має включати не лише аудіологічну, логопедичну діагностику усного мовлення, а й обов'язкову оцінку рівня володіння українською жестовою мовою (УЖМ), навіть якщо дитина ще не має досвіду її використання.

1.3. Діагностика здійснюється рідною або основною мовою дитини. Якщо дитина комунікує жестовою мовою, то спілкування, тестування, інструкції подаються нею. За необхідності використовується переклад інструкцій на українську жестову мову. Мета такої КО дитини з порушеннями слуху – це не перевірка знань усного мовлення, а оцінка реальних когнітивних та комунікативних здібностей дитини. Важливо створити емоційно комфортне середовище, щоб дитина могла проявити свій потенціал.

1.4. Основні напрямки оцінювання: когнітивний розвиток із застосуванням невербальних методик, наприклад, Leiter, ігрових завдань на логіку, пам'ять, увагу тощо; друга сфера – це мовленнєвий та комунікативний розвиток. Вивчаємо рівень володіння жестовою мовою, розуміння зверненого мовлення або жестів, розвиток дактильного або письмового мовлення; емоційно-соціальний розвиток – особливості спілкування з однолітками та



дорослими, самооцінка, поведінкові реакції, емоційна стабільність; руховий розвиток включатиме дослідження дрібної та загальної моторики, рівня просторової орієнтації; академічна готовність дитини та навчальні навички – знання букв, цифр, рівень загальної пізнавальної активності, опанування компетенціями відповідно до стандарту.

1.5. Інструменти та методики: адаптовані тести з перекладом жестовою мовою або невербальні методики, спостереження в природних умовах: гра, взаємодія тощо, бесіда з батьками щодо розвитку дитини, її комунікативного досвіду, використання слухових апаратів чи кохлеарних імплантатів, аналіз продуктів діяльності – зошитів, малюнків, творчих робіт тощо.

1.6. Визначення першої мови дитини обов'язково має відбуватися за результатами діагностики ІРЦ. Яка мова (УЖМ, усна українська, чи обидві) є або має (мають) стати основною для комунікації та навчання дитини, з урахуванням її унікальних індивідуальних потреб та побажань батьків. За результатами оцінювання формується загальна психолого-педагогічна характеристика з відображенням рівня розвитку кожної з перерахованих сфер, сильних сторін, індивідуальних потреб, опису ефективних засобів комунікації, рекомендації щодо адаптацій середовища, опису ефективних засобів комунікації, пропозицій щодо підтримки в освітньому процесі тощо.

4.2.2. Консультування та підтримка сімей

2.1. Надання повної інформації ІРЦ має забезпечувати батькам глухих дітей: вичерпна інформацію про всі доступні варіанти комунікації (УЖМ, альтернативні засоби комунікації) переваги раннього доступу до УЖМ й про культуру глухих. Ця інформація має бути доступною УЖМ у відеоматеріалах.

2.2. Організація курсів УЖМ для батьків. ІРЦ мають бути центрами, де батьки глухих дітей можуть безкоштовно та системно вивчати УЖМ. Це може бути організовано як безпосередньо в ІРЦ, так і через співпрацю з громадськими організаціями глухих.

2.3. Психологічна підтримка. Надання психологічної допомоги батькам у прийнятті діагнозу, виборі оптимального шляху розвитку дитини з урахуванням культурних та мовних аспектів феномену глухоти, як ресурсу і фонду знань.

4.2.3. Розробка індивідуальних програм розвитку (ІПР)

3.1. ІПР з урахуванням ресурсу УЖМ в освіті глухих. В ІПР для глухих дітей має бути чітко відображено компоненти, пов'язані з розвитком УЖМ, її використанням як засобу навчання та комунікації.

3.2. Залучення фахівців з УЖМ. До розробки ІПР для глухих дітей мають бути залучені сурдопедагоги, які володіють УЖМ, та, за можливості, перекладачі жестової мови.



3.3. Рекомендації щодо освітнього середовища. ІРЦ має надавати рекомендації закладам освіти щодо створення жестомовного середовища, використання візуальних засобів, залучення перекладачів УЖМ.

3.4. Визначення відповідальності фахівців ІРЦ за надання кваліфікованої інформації щодо жестомовної політики і практики в освіті глухих, моделей маршрутів освітнього розвитку.

4.2.4. Кадрове забезпечення ІРЦ

4.1. Наявність фахівців, які володіють УЖМ. У штаті кожного ІРЦ мають бути сурдопедагоги, психологи, логопеди, які володіють УЖМ на рівні, достатньому для комунікації з глухими дітьми та їхніми батьками, а також для проведення діагностики УЖМ у складі комплексної оцінки.

4.2. Регулярне підвищення кваліфікації. Фахівці ІРЦ повинні регулярно проходити курси підвищення кваліфікації з лінгвістики УЖМ, білінгвальних методик, особливостей психологічного розвитку глухих дітей.

4.3. Співпраця з перекладачами УЖМ. ІРЦ повинні мати можливість залучати кваліфікованих перекладачів УЖМ для проведення консультацій, діагностики та роботи з батьками, які є глухими.

4.4. Роль перекладача/ки в процесі проведення комплексної психолого-педагогічної діагностики розвитку дитини з порушеннями слуху в умовах інклюзивно-ресурсного центру (ІРЦ) є надзвичайно важливою⁸, адже саме від його/її професійної участі залежить точність результатів діагностики й оцінювання та комфорт дитини. Перекладач/ка жестової мови – це посередник у процесі комунікації дитини, яка послуговується українською жестовою мовою та командою фахівців ІРЦ.

4.5. Головна мета – забезпечити рівний доступ дитини до процесу оцінювання, зробити комунікацію зрозумілою, точною та комфортною.

Основні завдання перекладача/ки:

1. Передача інформації – переклад інструкцій, запитань, пояснень фахівців ІРЦ жестовою мовою, передача відповідей дитини та/або батьків усною українською мовою членам команди, забезпечення повноти, точності та нейтральності перекладу (без спотворень змісту).

2. Підтримка комунікативного середовища: створення сприятливих умов, щоб дитина могла проявити свої сильні сторони, забезпечення зорового контакту, правильного розташування в просторі (щоб дитина бачила і перекладача і фахівця ІРЦ).

3. Адаптація інструкцій: за потреби - адаптування складних лінгвістичних конструкцій української мови до жестового варіанту, зберігаючи зміст, допомога у поясненні умов завдань, якщо вони мають вербальний компонент.

8. Рибак О.А. (2024). Перекладач жестової мови: основні аспекти професійної діяльності в Україні. Безбар'єрність в освіті особи з особливими потребами: досвід та інновації. *Матеріали X Міжнародного конгресу зі спеціальної педагогіки та психології*. ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, м. Київ, Україна, С. 348-351. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743146/>



4. Підтримка команди ІРЦ: консультування фахівців щодо особливостей комунікації жестовою мовою тощо.

4.6. Роль перекладача/ки на етапах проведення діагностики й оцінки:

- підготовчий етап: знайомство з дитиною, її рівнем володіння жестовою мовою, обговорення із фахівцями ІРЦ форми співпраці;
- проведення КО: забезпечує двосторонній переклад між дитиною та фахівцями, стежить за комфортом, допомагає уникати непорозумінь;
- підбиття підсумків: може надати коментарі команді ІРЦ щодо рівня володіння українською жестовою мовою дитиною або особливостей комунікації (за згодою);
- зворотній зв'язок із батьками: перекладає результати оцінки, якщо батьки теж послуговуються жестовою мовою, перекладає питання батьків та відповіді фахівців за результатами комплексної діагностики й оцінювання.

4.2.5. Методична та інформаційна підтримка

5.1. Створення інформаційних ресурсів. ІРЦ мають бути джерелом актуальної інформації для батьків та педагогів щодо жестомовної політики, доступних освітніх послуг, ресурсів з вивчення УЖМ.

5.2. Методична допомога закладам освіти. Надання методичних рекомендацій школам та дитячим садкам щодо впровадження білінгвальних підходів, адаптації навчальних матеріалів, організації інклюзивного навчання для жестомовних дітей.

5.3. Співпраця з науковими осередками, громадськими організаціями. Тісна взаємодія з Українським товариством глухих (УТОГ) та іншими громадськими організаціями глухих для обміну досвідом, залучення глухих експертів та забезпечення актуальних потреб спільноти.

4.2.6. Моніторинг та оцінка

6.1. Моніторинг мовного розвитку. ІРЦ має відстежувати мовний розвиток глухих дітей, які перебувають на їхньому супроводі, оцінюючи прогрес як в УЖМ, так і в українській словесній мові.

6.2. Оцінка ефективності підтримки. Регулярна оцінка ефективності наданих послуг та рекомендацій, збір зворотного зв'язку від батьків та закладів освіти для постійного вдосконалення роботи ІРЦ.

Впровадження цих рекомендацій дозволить ІРЦ стати ключовими ланками у реалізації державної жестомовної політики, забезпечуючи глухим дітям та їхнім сім'ям необхідну підтримку для повноцінного мовного та освітнього розвитку.

4.3. Дошкільні заклади

Дошкільний вік є критично важливим для комунікативного, мовного розвитку, особливо для глухих дітей. Впровадження ефективної освітньої жестомовної політики та практики в дошкільних закладах (дитячих садках,



спеціальних групах, групах раннього розвитку) є запорукою успішного подальшого навчання та соціалізації глухих здобувачів.

4.3.1. Ранній доступ до української жестової мови та створення комунікативного, мовного середовища

Раннє мовне занурення забезпечить глухій дитині доступ до УЖМ з моменту її вступу до закладу. Усі дорослі, які контактують з дитиною (вихователі, помічники вихователів, психологи, логопеди), повинні володіти УЖМ.

Глухі мовні моделі залучаються з числа глухих дорослих (наприклад, асистентів вихователя, глухих консультантів з УЖМ) до роботи в дошкільних закладах. Вони є природними носіями УЖМ і слугують рольовими моделями для глухих дітей.

Візуально-орієнтоване середовище варто організувати з простору у групі таким чином, щоб воно підтримував візуальну комунікацію: достатнє освітлення, відсутність відблисків, зручне розташування меблів, що не заважає огляду. Варто використовувати візуальні підказки, піктограми, розклад дня у картинках.

Стимулювання вільного спілкування УЖМ. Заохочувати спілкування УЖМ між дітьми, а також між дітьми та дорослими у повсякденних ситуаціях (ігри, прийом їжі, прогулянки).

4.3.2. Освітньо-розвиткова діяльність

Необхідно реалізувати білінгвальний підхід, де використовується:

- а) УЖМ як основний засіб навчання та розвитку, а українська мова (усна, письмо) розвивається паралельно як М₂;
- б) адаптовані навчальні матеріали;
- в) відеоказки, мультфільми, вірші УЖМ;
- г) книжки з картинками, де текст українською мовою супроводжується відео жестуванням або ілюстраціями жестів;
- д) дидактичні матеріали, що засновані на візуальному сприйнятті та сприяють засвоєнню понять через жести;
- е) ігрові форми навчання УЖМ, що розвивають жестівниковий запас УЖМ, граматику, комунікативні навички.

4.3.3. Кадрове забезпечення

стосується підготовки вихователів, сурдопедагогів, помічників вихователів, перекладачів, які працюють з глухими здобувачами, з вільним володінням УЖМ. Це може вимагати спеціальних програм підготовки та регулярного підвищення кваліфікації у просуванні до вищих рівнів набуття жестомовних комунікативних компетентностей.

Наявність перекладача УЖМ. забезпечити послуги кваліфікованого перекладача УЖМ, особливо для роботи з неглухими батьками глухих дітей, під час батьківських зборів, консультацій.



Важливого значення набуває співпраця і тісна взаємодія з фахівцями ІРЦ для отримання методичної підтримки, консультацій та залучення необхідних фахівців (сурдопедагогів, психологів, які володіють УЖМ).

4.4.4. Взаємодія з родиною

Активне залучення батьків (і глухих, і неглухих) до участі у житті дошкільного закладу з наданням їм підтримку у вивченні УЖМ є надзвичайно важливим. Варто надавати батькам регулярні консультації щодо комунікативного, мовного розвитку глухих дітей, його етапів дитини, особливостей мовної депривації, підходів, моделей білінгвальної освіти, ресурсів для вивчення УЖМ та підтримки їхньої комунікативної взаємодії з дитиною. Створення батьківських спільнот також сприятиме формуванню груп підтримки для новоприбулих батьків глухих дітей, де вони можуть обмінюватися досвідом, отримувати емоційну підтримку, опановувати візуальні стратегії взаємодії з дитиною.

4.4.5. Популяризація УЖМ та інклюзія

Ознайомлення неглухих дітей з УЖМ в інклюзивних групах з базовими жестами УЖМ та культурою глухих має бути з перших днів навчання. Це сприяє розвитку толерантності та взаєморозуміння. Жругий аспект - проведення спільних заходів. Організовувати спільні свята, ігри та заходи, де можуть брати участь як глухі, так і неглухі діти, використовуючи різні форми комунікації. Такі стратегії формуватимуть позитивне ставлення до української жестової мови та глухих дітей у всьому колективі дошкільного закладу та серед батьків.

Дотримання цих рекомендацій дозволить дошкільним закладам стати справжнім середовищем для повноцінного мовного, когнітивного та соціального розвитку глухих дітей, закладаючи міцний фундамент для їхнього майбутнього.

4.4. Спеціальні заклади освіти (Н 90, Н 91)

Спеціальні заклади освіти (спеціальні школи, навчально-реабілітаційні центри) відіграють центральну роль у реалізації державної жестомовної політики в освіті глухих. Саме вони є основними екологічними осередками, де українська жестова мова повноцінно розвивається, є засобом спілкування, навчання, вивчення, за умови використання ресурсу жестомовних моделей з числа носіїв УЖМ.

4.4.1. Повноцінне впровадження білінгвального підходу

Розглядається у забезпеченні використання УЖМ як основної мови викладання всіх предметів, а не лише як допоміжного засобу чи окремої дисципліни. Це передбачає переклад навчального матеріалу на УЖМ, пояснення складних понять жестовою мовою. З Іншого боку, українська словесна мова має використовуватися, як друга у письмовій (усній) формі за



спеціальними методиками, що базуються на вже сформованій мовній базі першої мови.

Важливим є розробка білінгвальних навчальних програм з вивчення предметів, які чітко розмежовують та інтегрують УЖМ та українську словесну мову, визначаючи мету, зміст та критерії оцінювання для кожної мови. Академічна УЖМ вивчається як предмет у всіх класах не менше 2 годин, що дозволяє опанувати всі її розділи, вільно комунікувати, опановуючи семантичний, кінетичний, граматичний, синтаксичний, морфологічний склад мови з формуванням жестомовної особистості здобувача освіти.

4.4.2. Кадрове забезпечення та професійний розвиток охоплює володіння УЖМ, залучення глухих педагогів, перекладачів, перепідготовку і наставництво.

Варто стимулювати усіх педагогічних працівників (вчителів-предметників, вихователів, психологів, логопедів, адміністрації) щодо вільного володіння УЖМ при держаній підтримці цього процесу у забезпеченні регулярної основи (курси підвищення кваліфікації, атестації з УЖМ).

Варто максимально залучати глухих фахівців (вчителів-предметників, вчителів УЖМ, асистентів, вихователів) до роботи в закладі. Вони є носіями мови та культури, що є критично важливим для комунікативного, мовного розвитку та формування ідентичності учнів.

Тісна співпраця з установами, ЗВО для перепідготовки кваліфікованих фахівців освіти глухих, які спеціалізуються на конкретному предметі із забезпеченням належної оплати праці та умов для їхньої роботи.

Організація системи наставництва з досвідченими глухими педагогами або фахівцями УЖМ, які допомагатимуть молодим та неглухим колегам вдосконалювати жестомовні та методичні навички у творчих “Сурдомаїстернях”-гуртках тощо.

4.4.3. Навчально-методичне та матеріально-технічне забезпечення

Створення жестомовних навчальних матеріалів має активно розроблятися педагогічними фахівцями з числа носіїв мови з використанням відео-підручників, інтерактивних платформ, жестівників УЖМ, анімованих матеріалів, ілюстрацій складних понять жестовою мовою.

Оснащення класних кімнат із забезпеченням належного освітлення, зручне розташування парт для візуальної комунікації, використання інтерактивних дошок, проєкторів та іншого обладнання, що підтримує візуальне навчання має дотримуватися стандартів універсального дизайну.

Доступ до сучасних технологій, що сприяють мовному розвитку та комунікації (комп'ютери, планшети, спеціалізоване програмне забезпечення,



онлайн-ресурси) набуває першочергового значення і є невід'ємним компонентом освітнього процесу.

Забезпечення діяльності кабінету УЖМ з ресурсним фондом бібліотеки УЖМ, тематичними відео-матеріалами жестовою мовою (казки, оповідання, документальні фільми, уроки, фрагменти уроків (занять) тощо) є обов'язковим на основі прийнятого Положення у МОН України.

4.4.4. Створення жестомовного та культурного середовища

Комунікація УЖМ у повсякденні: заохочувати використання УЖМ не лише на уроках, а й у позаурочний час (у їдальні, на прогулянках, під час дозвілля), створюючи природне середовище для мовного занурення.

Розвиток культури глухих передбачає інтегрування елементів культури глухих (жестові вірші, оповідання, театральні вистави, історія глухих) у навчально-виховний процес з організацією культурних заходів за участю спільнот глухих.

Стимулювання лідерства та самостійності, як заохочення глухих учнів до самостійності, розвитку лідерських якостей, участі в шкільному самоврядуванні, гуртках за інтересами та громадському житті.

4.4.5. Співпраця та моніторинг

Тісна співпраця з ІРЦ має забезпечити безперервність підтримки дитини, обмін інформацією про її мовний розвиток та освітні потреби між ІРЦ та школою.

Взаємодія з батьками дозволяє активно залучати батьків до освітнього процесу, надавати їм інформацію про успіхи дитини, проводити спільні заходи.

Співпраця з Українським товариством глухих (УТОГ), обласними і міськими осередками є дієвою в організації культурних (спортивних, мистецьких тощо) заходів, консультування та ін.

Запровадження внутрішньої системи моніторингу ефективності жестомовної освіти, оцінювання комунікативного, мовного розвитку учнів, їхньої академічної успішності, рівнів жестомовної компетенції фахівців є важливим елементом статутної діяльності закладу поряд з іншими елементами моніторингу.

Впровадження цих рекомендацій дозволить СЗО стати потужними центрами освіти ГЛУХИХ, які забезпечують глухим здобувачам не лише знання, а й повноцінний розвиток як носіїв унікальної мови та культури.

4.5. ЗО з інклюзивним навчанням (для глухих та дітей зі зниженим слухом)

Інклюзивне навчання для глухих та дітей зі зниженим слухом у загальноосвітніх закладах є важливим напрямком, що сприяє їхній соціалізації та інтеграції. Однак, для успішної інклюзії необхідно забезпечити не лише



фізичну, а й комунікативну, **мовну доступність**, що вимагає впровадження системної жестомовної політики та відповідних практик.

4.5.1. Забезпечення комунікативного, мовного доступу

Наявність кваліфікованих перекладачів УЖМ забезпечить присутність кваліфікованого перекладача УЖМ на всіх уроках та позаурочних заходах, де навчається глухий чи зі зниженим слухом учень. Перекладач має бути інтегрований в освітній процес, а не лише як "перекладач за викликом". Він повинен мати доступ до навчальних матеріалів заздалегідь для підготовки до уроків (особливо термінології). Варто розглянути можливість залучення перекладачів, які спеціалізуються на академічному перекладі та розуміють специфіку різних предметних галузей.

Використання УЖМ педагогічними працівниками (вчителі-предметники, асистент вчителя, психологи, логопеди та інші фахівці), які працюють з глухими дітьми, варто розпочати із а) заохочення та стимулювання до вивчення та використання базових фраз УЖМ, б) організації для них курсів з вивчення УЖМ та ознайомлення з культурою глухих, в) залученні асистента вчителя з володінням УЖМ (для глухої дитини асистент вчителя, який володіє УЖМ, може стати ключовою ланкою у забезпеченні комунікації та адаптації навчального матеріалу).

4.5.2. Адаптація навчального процесу та матеріалів

Демонстрація навчального матеріалу має максимально використовувати візуальні засоби: схеми, таблиці, інфографіку, відео, презентації з чіткими зображеннями.

Не менш важливою є і адаптація подачі інформації. Вчителям слід говорити чітко перед обличчям здобувачів, не розвертаючись спиною чи боком. Важливо робити паузи, щоб перекладач мав час перекласти інформацію або для запису інформації у зошит.

Індивідуальна освітня програма (ІОП) для глухого здобувача має чітко відображати потреби у необхідній підтримці, в першу чергу - жестомовній, де враховано особливості вивчення УМ (M_2) та цілі розвитку УЖМ, додаткові заняття (індивідуальні або групові) з розвитку УЖМ, а також з української мови (усна, письмо) з сурдопедагогом.

4.5.3. Створення інклюзивного комунікативного середовища передбачає обізнаність класу та школи:

а) проводити просвітницьку роботу серед неглухих учнів та вчителів щодо особливостей спілкування з глухими, важливості УЖМ та культури глухих та заохочувати до вивчення базової комунікації з базовими жестами;

б) організовувати "безбар'єрний" комунікативний простір із забезпеченням належного освітлення в класах, уникання розташування, що створює тіні на обличчі мовця, мінімізації фонового шуму;



в) забезпечувати психологічну підтримку шляхом доступу до психолога, який розуміє особливості розвитку глухих дітей та може надавати підтримку жестовою мовою; г) залучити до позакласної діяльності у сприянні активній участі глухих учнів у гуртках, спортивних секціях, забезпечуючи при цьому необхідну комунікативну підтримку.

4.5.4. Взаємодія з батьками та ІРЦ

Регулярна комунікація має забезпечуватися і постійним та ефективним зв'язком з батьками глухих дітей, використовуючи УЖМ (через перекладача або якщо працівники володіють мовою), і співпрацею з ІРЦ щодо розробки та реалізації ІОП, отримання методичних рекомендацій та залучення фахівців, і у підтримці батьків - консультування щодо можливостей розвитку УЖМ вдома, надання інформації про ресурси та спільноту глухих.

4.5.5. Моніторинг та оцінка

Відстеження прогресу має відбуватися у регулярному моніторингу академічного прогресу глухого учня, його комунікативного і мовного розвитку (як УЖМ, так і української словесної мови) та соціальну адаптацію.

Збір зворотного зв'язку має відбуватися на регулярній основі від учня, його батьків, перекладача УЖМ та вчителів для постійного вдосконалення інклюзивних практик.

Впровадження цих рекомендацій дозволить закладам інклюзивного навчання створити справді доступне та підтримуюче середовище для глухих та дітей зі зниженим слухом, забезпечуючи їм повноцінну освіту та можливість реалізувати свій потенціал.

4.6. Заклади професійно-технічного спрямування (групи для глухих та осіб зі зниженим слухом)

Заклади професійно-технічної освіти (ПТО) відіграють ключову роль у підготовці глухих та осіб зі зниженим слухом до повноцінного життя та інтеграції на ринку праці. Забезпечення доступності професійної освіти вимагає системного підходу до жетомовної політики та практики.

4.6.1. Забезпечення мовного доступу та комунікації

Наявність кваліфікованих перекладачів УЖМ у забезпеченні постійного, систематичного супроводу кваліфікованим перекладачем УЖМ під час лекцій, практичних занять, виробничої практики, атестації та інших освітніх заходів є необхідною і беззаперечною. Перекладачі мають бути обізнані зі специфічною термінологією обраної професії. Також варто розглянути можливість залучення глухих майстрів виробничого навчання або наставників, які можуть наочно демонструвати процеси та спілкуватися УЖМ. Щодо використання УЖМ педагогічними працівниками, то надзвичайно важливо і заохочувати викладачів, майстрів виробничого навчання, психологів та інших фахівців до вивчення та використання базової комунікації УЖМ, і організовувати для них курси підвищення кваліфікації з вищих рівнів опанування УЖМ, і застосування ефективних прийомів візуальної комунікації



(посібники, схеми, відеоінструкції, демонстрації "крок за кроком" та ін.). Під час пояснень майстрам слід говорити чітко, використовувати наочність та забезпечувати прямий візуальний контакт.

4.6.2. Адаптація навчального процесу та матеріалів

стосується: а) розробки адаптованих навчальних програм, модифікації навчальних програм з урахуванням специфіки візуального сприйняття глухих, включення до змісту відео-лекцій, демонстрації процесів, анімації, що перекладені або створені безпосередньо засобами УЖМ.

б) використання білінгвальних навчальних матеріалів, де текстова інформація українською мовою супроводжується відео з перекладом на УЖМ або графічними зображеннями жестів.

Надзвичайно важливою є і практична спрямованість з акцентом на практичних заняттях, де глухі учні можуть візуально спостерігати та повторювати дії, отримувати безпосередній зворотний зв'язок жестовою мовою, і гнучкість у часі виконання завдань з урахуванням того, що переклад та візуальне сприйняття можуть потребувати більше часу для засвоєння і опрацювання інформації.

4.6.3. Створення інклюзивного та безпечного середовища

Безпека на виробництві потребує забезпечення візуальних систем оповіщення про небезпеку (світлові сигнали, пробіскові маячки) на додаток до звукових, особливо у виробничих майстернях.

Поінформованість колег потребує проведення просвітницької роботи серед неглухих учнів та персоналу щодо особливостей спілкування з глухими, важливості УЖМ та правил безпечної взаємодії.

Психологічна підтримка необхідна для забезпечити доступу до психолога, який володіє УЖМ, для допомоги учням в адаптації, подоланні труднощів та розвитку соціально-комунікативних навичок діалогічної взаємодії.

Аспекти соціалізації та інтеграції сприяють залученню глухих здобувачів до позанавчальних заходів, спортивних секцій, гуртків з організацією безперешкодної для них інформаційно-комунікативної підтримки.

4.6.4. Взаємодія з установами, батьками, ІРЦ та ринком праці

Тісна співпраця відбуватиметься у підтримуванні зв'язку з ІРЦ щодо індивідуальних освітніх траєкторій учнів, їхніх потреб та рекомендацій, і в налагодженні зв'язків з роботодавцями, активній співпраці з підприємствами та організаціями, які готові працевлаштовувати глухих випускників, проведення для роботодавців семінарів щодо адаптації робочих місць та особливостей комунікації. Профорієнтаційна робота з обов'язковим супроводом УЖМ.

Важливе значення має і надання підтримки при працевлаштуванні, зокрема у складанні резюме (з урахуванням потреб роботодавців), підготовці



до співбесід (забезпечення перекладача УЖМ) та адаптації на першому робочому місці.

5. Моніторинг та вдосконалення

Систематичний моніторинг дозволить: а) відстежувати успішність навчання глухих учнів, їхню успішність у працевлаштуванні після закінчення закладу, б) здійснювати зворотний зв'язок від випускників та роботодавців.

Необхідним елементом удосконалення є оновлення і адаптація програм на основі моніторингу та зворотного зв'язку з тим, щоб вони відповідали реальним потребам ринку праці та потребам набуття професійних компетентностей глухих здобувачів.

Впровадження цих рекомендацій дозволить закладам ПТО забезпечити ефективну підготовку глухих та осіб зі зниженим слухом, сприяючи їхній успішній професійній самореалізації та повноцінній участі у житті суспільства.

4.7. Заклади вищої освіти (ЗВО)

Забезпечення якісної вищої освіти для глухих та осіб зі зниженим слухом є критично важливим для їхньої повноцінної інтеграції в суспільство та ринок праці. Це вимагає від ЗВО не лише інклюзивного підходу, а й чіткої жестомовної політики, що враховує унікальні лінгвістичні та освітні потреби цих здобувачів.

Забезпечення мовного доступу на всіх етапах

Комплексне використання кваліфікованих перекладачів УЖМ має відбуватися із:

- забезпеченням присутності висококваліфікованих перекладачів УЖМ на всіх видах занять (лекції, семінари, практичні, лабораторні роботи), під час складання іспитів, заліків, захисту курсових/дипломних робіт та дисертацій;

- наданням перекладачам доступу до навчальних матеріалів (програм, планів, презентацій, термінологічних словників) заздалегідь, щоб вони могли якісно підготуватися до перекладу специфічної академічної лексики;

- можливістю залучення спеціалізованих перекладачів для конкретних галузей знань (технічний, медичний, юридичний переклад);

- запровадженням відео-релейних послуг (ВРП) у встановленні системи відео-релейного перекладу, щоб глухі здобувачі могли звертатися по допомогу до перекладача УЖМ у будь-який час (для консультацій з викладачами, вирішення адміністративних питань тощо);

- підтримкою білінгвізму у сприянні розвитку академічної УЖМ у глухих здобувачів одночасно з підтримкою вдосконалення ними писемної форми української мови.

Адаптація освітнього середовища та матеріалів

Візуалізація навчального процесу передбачає:

- заохочення викладачів до максимального використання візуальних засобів: якісних презентацій, схем, графіків, відеоматеріалів.



-обладнання навчальних аудиторій для комфортного візуального сприйняття (належне освітлення, чітке розташування екранів, достатньо простору для роботи перекладача).

Адаптовані навчальні матеріали сприятимуть:

-забезпеченню доступу до відео-лекцій з перекладом на УЖМ або з відео-жестівником термінів.

- використанню білінгвальних навчальних посібників, що поєднують текстову інформацію з відповідним відео-перекладом УЖМ або ілюстраціями жестів.

Важливим є і доступність онлайн-ресурсів на адаптованих платформах дистанційного навчання, освітніх порталах та бібліотечних ресурсах для глухих користувачів (відео-інструкції УЖМ, субтитри, можливість інтеграції перекладача).

Кадрове забезпечення та професійний розвиток

у підготовці викладачів ЗВО передбачає:

-організувати обов'язкові курси з основ УЖМ та культури глухих для всіх викладачів, які працюватимуть з глухими студентами;

-проводити тренінги для викладачів щодо ефективних стратегій викладання в інклюзивних групах з глухими студентами (наприклад, як взаємодіяти з перекладачем, як адаптувати матеріал).

у підготовці перекладачів УЖМ:

- впроваджувати сучасні програми підготовки і перепідготовки, що відповідають міжнародним стандартам, з акцентом на академічний переклад та етику;

-залучати глухих викладачів та фахівців;

- стимулювати працевлаштування глухих викладачів, науковців та консультантів, які є носіями УЖМ та є рольовими моделями для студентів.

Комплексна підтримка студентів

Навчально-методичний супровід полягатиме у:

а) створенні або посиленні діяльності Центрів підтримки студентів з ООП, де надається консультаційна допомога, підтримка у навчанні (додаткові пояснення, репетиторство), адаптація завдань;

б) психологічній підтримці у забезпеченні доступу до психологів та психотерапевтів, які володіють УЖМ, для надання підтримки у подоланні академічного стресу, кризових викликів, адаптації до нового середовища;

в) соціалізації та інтеграції, сприянні активній участі глухих студентів у студентському житті, культурних та спортивних заходах, клубах, створюючи умови для їхньої взаємодії з неглухими однолітками та забезпечуючи соціально-комунікативну підтримку.

Співпраця та моніторинг

Тісна співпраця має відбуватися з:



- ІРЦ та громадськими організаціями у взаємодії для отримання інформації про абітурієнтів, а також з Українським товариством глухих (УТОГ) та іншими громадськими організаціями глухих для врахування їхнього досвіду та потреб;

- роботодавцями у налагодженні партнерських зв'язків з потенційними роботодавцями для працевлаштування випускників, з проведенням просвітницької роботи, наданням консультацій щодо створення інклюзивного робочого середовища.

Систематичний моніторинг впроваджуватиметься у загальну систему моніторингу якості освіти для глухих здобувачів, їхнього академічного прогресу, рівня володіння УЖМ та успішності після випуску, збираючи зворотний зв'язок для постійного вдосконалення програм.

Впровадження цих рекомендацій дозволить ЗВО не лише дотримуватися законодавчих вимог, а й створити справді інклюзивне та ресурсне середовище, де глухі та особи зі зниженим слухом зможуть повною мірою реалізувати свій освітній та науковий потенціал.

4.8.1. Загальні підходи у розробці освітніх програм бакалавра (магістра)

Розробка якісних освітніх програм на рівнях бакалавра та магістра в галузі жестомовної політики та практики є критично важливою для підготовки кваліфікованих фахівців, які зможуть забезпечити реалізацію прав глухих громадян та розвиток УЖМ. Ці програми мають бути міждисциплінарними, відповідати сучасним потребам суспільства та міжнародним стандартам.

Загальні підходи розробки програм.

1. Міждисциплінарний підхід: освітні програми повинні інтегрувати знання з лінгвістики (сурдолінгвістики), спеціальної педагогіки, психології, соціології, права, перекладознавства та культурології.

2. Правозахисний підхід: програми мають базуватися на принципах Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю та національного законодавства, формуючи у здобувачів розуміння прав глухих та важливості УЖМ.

3. Компетентнісний підхід: значний акцент на формуванні практичних навичок, що дозволять випускникам ефективно працювати в різних сферах.

4. Жестовий двомовний підхід: включення компонентів, що висвітлюють УЖМ як самостійну мовну систему та фкномен глухоти з фонду знань, а не дефіциту.

5. Залучення фахівців з числа носіїв мови до розробки та викладання дисциплін.

4.8.2. Пропозиції до освітньої програми бакалаврського рівня ("Спеціальна освіта", "Соціальна робота", "Філологія" з відповідним профілем)

Мета: підготовка фахівців, які володіють УЖМ та базовими знаннями про жестомовну політику, здатні надавати первинну підтримку та працювати в інклюзивному середовищі.



Ключові компоненти змісту

1. Фундаментальні дисципліни

- Основи сурдопедагогіки та сурдопсихології: вступ до спеціальності, історія спеціальної освіти.
- Вступ до лінгвістики УЖМ: структура УЖМ (кінетика, морфологія, синтаксис), відмінності від словесних мов.
- Базовий курс УЖМ: інтенсивний практичний курс з формування комунікативних навичок УЖМ до рівня, що дозволяє вільно спілкуватися на повсякденні теми.
- Основи культури глухих: історія, традиції, мистецтво спільноти глухих.

2. Спеціалізовані дисципліни

- Основи жестомовної політики в Україні та світі: законодавчі акти, міжнародні стандарти.
- Методики навчання УЖМ: основи викладання УЖМ як рідної та другої мови.
- Особливості навчання глухих дітей: роль УЖМ у когнітивному розвитку, освітні стратегії.
- Інтегративна освіта глухих: організація інтегративного навчання, роль перекладача УЖМ в інтеграції.
- Основи перекладу УЖМ: вступ до професії перекладача, етика перекладу (як окрема дисципліна або факультатив).

3. Практична підготовка

- практикуми з УЖМ, постійні тренінги з розвитку вищих рівнів жестомовних компетентностей.
- педагогічна практика в спеціальних або інтегративних закладах освіти з акцентом на застосуванні УЖМ.
- навчальна практика з комунікації, робота з глухими людьми в різних життєвих ситуаціях.

4.8.3. Рекомендації для освітньої програми магістерського рівня ("Спеціальна педагогіка", "Переклад жестової мови", "Публічне управління" з фокусом на інтеграції)

Мета: підготовка висококваліфікованих фахівців, науковців та управлінців, здатних розробляти та впроваджувати жестомовну політику, проводити дослідження, здійснювати професійний переклад та керувати проектами.

Ключові компоненти змісту

1. Поглиблені теоретичні та методологічні дисципліни

- Теорія та методологія сурдолінгвістики: поглиблене вивчення граматики, семантики, прагматики УЖМ, жестографії.
- Методологія наукових досліджень у спеціальній, інтегративній педагогіці, педагогіці жестової мови: розробка дизайну досліджень, збір та аналіз даних, академічне письмо.



- Порівняльний аналіз жестомовних політик: вивчення міжнародного досвіду (скандинавські країни, США, Великобританія, Франція) та його застосунок в Україні.

- Правові основи та етика жестомовної політики: детальне вивчення національного та міжнародного законодавства, етичних аспектів взаємодії з глухими.

2. Спеціалізовані дисципліни (залежно від спеціалізації)

- для перекладачів

- § теорія та практика перекладу УЖМ: синхронний, послідовний переклад, переклад у різних сферах (освіта, медицина, юстиція).

- § термінологія УЖМ: формування та стандартизація наукової, медичної, юридичної термінології УЖМ.

- § академічний переклад УЖМ: переклад лекцій, наукових доповідей.

- для педагогів/управлінців

- § розробка та менеджмент жестомовних освітніх програм: проєктування, впровадження та оцінка програм.

- § управління інклюзивними освітніми середовищами: лідерство, ресурси, взаємодія з громадою.

- § психолінгвістичні аспекти розвитку глухих дітей: дослідження когнітивних процесів, особливості мислення.

- § технології підтримки жестомовної комунікації: використання ІКТ, відео-релейні послуги.

3. Дослідницька складова

- магістерська робота, як обов'язкове проведення власного наукового дослідження з актуальної проблеми жестомовної політики або практики.

- участь у наукових проєктах та конференціях, стимулювання до активної наукової діяльності, публікацій.

4. Професійна практика - виробнича / дослідницька практика в організаціях, що працюють з глухими, ІРЦ, спеціальних ЗВО, судових установах, медичних закладах, де здобувачі можуть застосовувати та вдосконалювати набуті знання та навички.

Забезпечення якості програм стосується

- академічної мобільності - заохочення участі студентів та викладачів у програмах академічної мобільності для вивчення міжнародного досвіду жестомовної політики;

- співпраці зі спільнотою глухих у постійному діалозі та залученні представників громадських організацій глухих до розробки, реалізації та оцінки освітніх програм;

- моніторингу та зворотному зв'язку щодо якості програм, збору інформації від студентів, випускників, роботодавців для їхнього постійного вдосконалення;



- залучення міжнародних експертів щодо консультування у сфері жестомовної лінгвістики та освіти.

Реалізація цих рекомендацій дозволить українським ЗВО готувати висококваліфікованих фахівців, які стануть рушійною силою у розвитку та впровадженні ефективної жестомовної політики в Україні.

4.8.4. Пропозиції щодо розробки освітніх програм бакалаврського (магістерського) рівнів для перекладачів УЖМ

Розробка високоякісних освітніх програм для підготовки перекладачів УЖМ на рівнях бакалавра та магістра є надзвичайно важливою для забезпечення прав глухих громадян на доступну комунікацію та інтеграцію в суспільство. Ці програми мають бути ретельно продумані, багатогранні та відповідати міжнародним стандартам підготовки перекладачів жестової мови.

I. Загальні принципи розробки програм

1. Жестовий-двомовний підхід (програми мають базуватися на розумінні УЖМ як самостійної, повноцінної мовної системи та визнанні культури глухих як унікальної соціокультурної спільноти).

2. Теоретична та практична інтеграція має забезпечити гармонійне поєднання фундаментальних теоретичних знань (лінгвістика, перекладознавство) з інтенсивною практичною підготовкою.

3. Міждисциплінарність стосуватиметься включення знань з сурдопсихології, соціології, права, спеціальної педагогіки, етики для формування широкого світогляду перекладача.

4. Компетентнісний підхід з орієнтацією на формування конкретних перекладацьких компетенцій, що відповідають професійним стандартам.

5. Залучення фахівців з числа носіїв мови, як викладачів УЖМ, так і культурних посередників до викладання, розробки програм та практичної підготовки.

4.8.5. Пропозиції щодо освітньої програми бакалаврського рівня напряму "Філологія" зі спеціалізацією "Переклад УЖМ", або "Спеціальна освіта" з відповідним профілем

Мета: підготовка кваліфікованих перекладачів УЖМ, які володіють теоретичними знаннями про мову та переклад, мають високий рівень володіння УЖМ та українською мовою, здатні здійснювати переклад у повсякденних та базових професійних ситуаціях.

Ключові компоненти змісту

1. Інтенсивний курс УЖМ (М₁)

- практична кінетика та семантика УЖМ: відпрацювання правильного показу жестів, розширення тематичного жестівникового запасу.
- граматика, морфологія, синтаксис УЖМ.
- комунікативна практика УЖМ (діалоги, рольові ігри, дискусії, storytelling).



- о розвиток рецептивних навичок УЖМ у тренуванні плавності, точності, чіткості, швидкості розуміння ЖО.

- о вищі рівні володіння до досягнення вільного рівня (наприклад, C₁ за європейською системою) до кінця навчання.

2. Курс української мови (M₂)

- о поглиблене вивчення української мови (усне та писемне мовлення): стилістика, риторика, культура мовлення, академічне письмо.

- о українська термінологія: вивчення фахової лексики різних сфер.

3. Вступ до перекладознавства

- о теорія перекладу: основні моделі, види, стратегії та трансформації перекладу.

- о Вступ до перекладу УЖМ: специфіка перекладу між різномодальними мовами, етика перекладача УЖМ.

- о Техніки послідовного перекладу: відпрацювання навичок перекладу "відрізками", запис.

4. Суміжні дисципліни

- о Основи сурдолінгвістики: історія УЖМ, варіативність, соціолінгвістика УЖМ.

- о Культура глухих: глибоке вивчення історії, традицій, мистецтва, соціальних аспектів спільноти глухих.

- о Основи психології глухих: особливості когнітивного розвитку, соціалізації.

- о Правове регулювання прав глухих: законодавство України та міжнародні норми (Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю).

- о Основи конфліктології та міжкультурної комунікації.

5. Практична підготовка

- о інтенсивні практичні заняття з перекладу у відпрацюванні послідовного перекладу в різних ситуаціях (освітні, побутові, адміністративні).

- о студентські клуби УЖМ та перекладачів з організацією додаткової практики та неформального спілкування.

- о навчальні практики у спеціальних закладах освіти, ІРЦ, громадських організаціях глухих.

4.8.6. Пропозиції для освітньої програми магістерського рівня напряму "Філологія" / "Переклад" зі спеціалізацією "Теорія та практика перекладу УЖМ", або "Спеціальна педагогіка" з відповідним профілем

Мета: підготовка висококваліфікованих перекладачів-професіоналів, дослідників УЖМ, викладачів УЖМ та перекладу, здатних до синхронного перекладу, перекладу у високоспеціалізованих сферах, та наукової діяльності.

Ключові компоненти змісту

1. Поглиблена теорія перекладу УЖМ

- о Теорія синхронного перекладу: механізми, стратегії, проблеми.

- о Теорія усного перекладу: когнітивні аспекти, психологічні особливості.



- Дискурс-аналіз та прагматика перекладу.
- Адаптація та інтерпретація в перекладі УЖМ.

2. Інтенсивний практичний переклад

- Синхронний переклад: тренінги в кабінатах, відео-тренування.
- Спеціалізований переклад: юридичний, медичний, науково-технічний, освітній переклад (з вивченням відповідної термінології та контексту).
- Переклад у медіа-просторі: субтитрування, переклад телепередач.
- Виробнича/професійна практика: обов'язкова довготривала практика в реальних умовах (конференції, судові засідання, лікарні, освітні заклади) під наставництвом досвідчених перекладачів.

3. Науково-дослідна компонента

- Методологія наукових досліджень у перекладознавстві та сурдолінгвістиці: проведення досліджень УЖМ, перекладацьких стратегій.
- Магістерська дисертація: обов'язкове самостійне дослідження з актуальної проблеми перекладу УЖМ або сурдолінгвістики.
- Участь у наукових конференціях, публікації.

4. Дисципліни за вибором (спеціалізація)

- Викладання УЖМ та перекладу УЖМ: методики, розробка курсів.
- Жестова фіксація: створення жестівників УЖМ.
- Психолінгвістика жестових мов.
- Основи менеджменту перекладацьких послуг.

Забезпечення якості програм

• Мовний рівень викладачів, де усі викладачі УЖМ мають бути носіями або вільно володіти мовою на найвищому рівні (C2), мати педагогічний та перекладацький досвід.

• Технічне оснащення стосується наявності спеціалізованих кабін для синхронного перекладу, лінгафонних кабінетів, програмного забезпечення для обробки відео та аудіо.

• Співпраця зі спільнотою у тісній взаємодії з ГО глухих, асоціаціями перекладачів УЖМ, глухими активістами для адаптації програм до реальних потреб.

• Міжнародна співпраця з обміном досвідом з провідними закордонними університетами, що готують перекладачів жестової мови, академічна мобільність студентів та викладачів.

• Розроблена багаторівнева система оцінювання практичних навичок перекладу, що включає імітаційні ситуації, ролеві ігри, оцінку глухими носіями мови.

Ці рекомендації допоможуть ЗВО розробити сучасні та ефективні освітні програми, що забезпечать Україну висококваліфікованими перекладачами УЖМ, здатними задовольнити зростаючі потреби спільноти глухих.



ВИСНОВКИ

Стратегія формування жестомовної політики і практики у сфері освіти глухих у рекомендаціях для МОН України передбачає зосередження на комплексних кроках коротко-, середньо- і довгострокової перспективи, які забезпечать повноцінний розвиток та інтеграцію глухих здобувачів, базуючись на найкращих світових практиках та українських реаліях.

1. Законодавче та нормативне посилення статусу УЖМ в освіті

а) прийняття закону "Про українську жестову мову", який чітко визначатиме статус УЖМ як природної мови глухих, її функціонування в освітній системі, а також права та обов'язки усіх учасників освітнього процесу щодо УЖМ.



б) *чітке визначення жестової двомовної освіти (ЖДО), на нормативному рівні закріпити жестову двомовну модель як пріоритетну для навчання глухих дітей, де УЖМ є основною мовою навчання (M_1), а українська словесна/письмова – другою (M_2).*

в) *внесення змін до освітніх стандартів, програм та навчальних планів для глухих здобувачів, забезпечивши обов'язкове вивчення та використання УЖМ на всіх рівнях освіти.*

2. Розвиток кадрового потенціалу

- *підготовка вчителів УЖМ на основі запровадження спеціалізованих програм підготовки педагогів, які досконало володіють УЖМ та методиками її викладання як рідної мови для глухих дітей. Заохочувати залучення фахівців-носіїв мови до викладання УЖМ.*

- *підготовка вчителів для роботи у жестовому двомовному середовищі: розробити програми перепідготовки та підвищення кваліфікації для існуючих вчителів спеціальних та інклюзивних шкіл щодо використання УЖМ та викладання предметів жестовою мовою.*

- *підготовка перекладачів жестової мови: розширити державне замовлення на підготовку перекладачів УЖМ та розробити систему їх сертифікації та ліцензування, що гарантуватиме високий рівень їхньої кваліфікації та дотримання етичних стандартів.*

- *мотивація для ЖДО: розглянути можливості для стимулювання вивчення УЖМ вчителями та персоналом, що працюють з глухими дітьми (наприклад, надбавки до заробітної плати, обов'язкові курси).*

3. Створення якісного навчально-методичного забезпечення за державної підтримки

- *розробка комплексних навчально-методичних матеріалів (підручники, посібники, дидактичні матеріали та мультимедійні ресурси) з УЖМ для різних вікових груп та рівнів навчання.*

- *видання словників та граматик УЖМ. Підтримати наукові дослідження, спрямовані на створення повних та оновлених жестівників УЖМ, її граматичного, синтаксичного, кінетичного опису, що стане основою для стандартизації та викладання.*

- *адаптація існуючих програм. Забезпечити переклад та адаптацію існуючих освітніх програм та матеріалів для глухих учнів на УЖМ.*

4. Раннє втручання та підтримка сімей

- *програми раннього доступу до УЖМ, варто запровадити та фінансувати програми раннього втручання, що забезпечуватимуть глухим дітям (особливо тим, хто народжується у чуючих батьків) доступ до УЖМ з перших років життя.*

- *підтримка батьків - необхідно розробити та впровадити програми навчання УЖМ для неглухих батьків глухих дітей, а також забезпечити психологічну та інформаційну підтримку сімей.*

5. Розвиток мережі закладів та інклюзивних практик



- *оптимізація мережі спеціальних шкіл/НРЦ у здійсненні аналізу мережі спеціальних шкіл та навчально-реабілітаційних центрів (НРЦ) для дітей з порушеннями слуху. Забезпечити їхнє перетворення на центри жестової двомовної освіти, що функціонують як ресурсні центри для інклюзивних шкіл.*
- *якісна інклюзія полягає у розробці чітких стандартів та вимог до інклюзивних класів для глухих учнів, що включають обов'язкову наявність кваліфікованих перекладачів УЖМ, доступ до мовних асистентів, спеціально підготовлених вчителів та створення мовно-доступного середовища.*
- *використання технологій у запровадженні сучасних відео послуг, онлайн-ресурсів, спеціалізованого програмного забезпечення) для підтримки освітньої жестомовної практики та доступу до інформації.*

6. Співпраця та дослідження

- *координація й співпраця з ЦП УТОГ, ОНП, відділом української жестової мови ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, кафедрою сурдопедагогіки та сурдопсихології імені М.Д.Ярмаченка факультету спеціальної та інклюзивної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова стосується активного залучення емічного досвіду, інтересів, здобутків, напрацювань у розробку, формування та впровадження сучасної освітньої політики і практики.*
- *підтримка наукових досліджень у фінансуванні лінгвістичних та педагогічних досліджень УЖМ, її розвитку, соціокультурних аспектів та ефективності різних моделей освітніх маршрутів.*
- *міжнародна співпраця передбачає вивчення та впровадження найкращих європейських та світових практик формування жестомовної політики і практики в освіті глухих, зокрема досвіду країн, які досягли значних успіхів у цій сфері (Швеція, Нідерланди, Ірландія).*

Таким чином, розроблені рекомендації спрямовані на створення системного та інклюзивного середовища з урахуванням передового досвіду міжнародних організацій Глухих, яке забезпечить глухим дітям в Україні повноцінний доступ до якісної освіти через їхню рідну - українську жестову мову.

Будемо вдячні за пропозиції для покращення препринту,
які просимо надсилати на поштову скриньку
216@ispukr.org.ua
відділу української жестової мови
ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України